

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет менеджменту і маркетингу
Кафедра менеджменту, публічного управління та адміністрування**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:**

**Завідувачка кафедри,
д.держ.упр., проф.**

_____ Наталія БОНДАРЧУК

« _____ » _____ 2024 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему: Удосконалення системи соціального захисту внутрішньо
переміщених осіб в Україні**

Освітньо-професійна програма «Публічне управління та
адміністрування»
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Ступінь вищої освіти: Магістр

Здобувачка

Юлія МАСЛОВА

**Науковий керівник,
д.держ.упр.,**

Наталія БОНДАРЧУК

Дніпро – 2024

**ДНПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет: Менеджменту і маркетингу

Кафедра: Менеджменту, публічного управління та адміністрування

Освітньо-професійна програма: «Публічне управління та адміністрування»

Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування»

Ступінь вищої освіти: Магістр

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри _____

« _____ » _____ 202_ р.

ЗАВДАННЯ

на підготовку кваліфікаційної роботи

МАСЛОВІЙ ЮЛІ В'ЯЧЕСЛАВІВНИ

1. **Тема роботи** «Удосконалення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні»

Науковий керівник: Бондарчук Наталія Володимирівна, д. держ. упр., проф.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом по ДДАЕУ від « _____ » _____ 2024 року № _____

2. **Термін подання здобувачем роботи** – _____:

3. **Вихідні дані до роботи:** Конституція України, Закони України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Постанова КМУ «Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб», «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», наукові та періодичні праці з теми дослідження. Звіти Новоолександрівської сільської громади.

4. **Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)** Розділ 1. Теоретичні основи системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні, Розділ 2. Аналіз стану соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Розділ 3. Розробка рекомендацій щодо покращення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Висновки.

5. **Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):** Динаміка кількості ВПО у Харківській та Запорізькій областях; Динаміка кількості ВПО у Львівській області; Динаміка зростання кількості ВПО у західних областях України; Динаміка зростання кількості ВПО у Новоолександрівській сільській громаді; Житлове забезпечення ВПО; Медичне забезпечення ВПО; Психологічна допомога ВПО.

6. Консультанти розділів роботи

л	Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
			завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
11	Вибір теми, об'єкта дослідження, розробка завдання і графіка робіт	Жовтень 2023	Виконано
22	Вибір і опрацювання літературних джерел. Теоретичний розділ роботи «Теоретичні основи системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні»	Листопад 2023- Квітень 2024	Виконано
33	Аналіз діяльності соціальних програм та написання аналітичного розділу «Аналіз стану соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні»	Травень-Серпень 2024	Виконано
44	Оцінка існуючих механізмів соціального захисту ВПО та розробка пропозицій для їх удосконалення в розділі «Розробка рекомендацій щодо удосконалення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні»	Вересень-Жовтень 2024	Виконано
55	Написання висновків та пропозицій	Листопад 2024	Виконано
66	Підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу до захисту роботи	Грудень 2024	Виконано

Здобувачка _____ Юлія МАСЛОВА
(підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____ Наталія БОНДАРЧУК
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Тема: «Удосконалення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні»

Дипломна робота: 72 с., 20 табл., 59 літературних джерела.

Об'єкт дослідження: є процеси соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Предмет дослідження: є механізми та інструменти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, а також шляхи їх удосконалення на національному й місцевому рівнях.

Метою роботи є розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Методи дослідження Теоретичні методи (систематизація, узагальнення, моделювання), емпіричні методи (спостереження, опитування), методи обробки та аналізу даних (статистичний аналіз, контент-аналіз, порівняльний аналіз).

Короткий аналіз досліджень, які проводились в роботі. У ході проведеного дослідження були розглянуті теоретичні й практичні аспекти системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Проаналізовано основні державні програми, нормативно-правову базу, механізми соціальної підтримки ВПО. Проаналізовано низку державних документів. Аналіз міжнародного досвіду соціального захисту переселенців дав можливість виявити потенційні можливості для покращення системи підтримки в Україні.

Практична частина дослідження ґрунтувалася на вивченні діяльності соціальних служб та організацій, які працюють з переселенцями, на прикладі Новоолександрівської сільської громади. Були проведені опитування серед представників ВПО, що дозволило оцінити ефективність існуючих програм та виявити ключові проблеми, з якими вони стикаються під час отримання соціальних послуг. На основі отриманих даних було розроблено рекомендації для удосконалення механізмів соціального захисту в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

Внутрішньо переміщені особи, соціальний захист, державна підтримка, публічне управління, інтеграція, соціальні програми, переселенці, адаптація, державні програми.

KEYWORDS

Internally displaced persons, social protection, state support, public administration, integration, social programs, displaced persons, adaptation, state programs.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1.	11
1.1 Поняття та сутність внутрішньо переміщених осіб	11
1.2. Нормативно-правове регулювання системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб	15
1.3. Соціально-економічні аспекти підтримки внутрішньо переміщених осіб	20
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2.	25
2.1. Державні програми та проекти з підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні.	25
2.2. Аналіз стану соціального захисту внутрішньо переміщених осіб щодо їх соціального захисту	33
2.3. Оцінка ефективності існуючих програм соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.	42
Висновки до розділу 2	51
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	53
3.1. Міжнародний досвід соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та можливості його адаптації в Україні	53
3.2 Розробка рекомендацій щодо удосконалення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні	58
3.3. Підвищення рівня інтеграції внутрішньо переміщених осіб у Новоолександрівській сільській громаді	60

	5
Висновки до розділу 3	62
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є надзвичайно актуальною. З початку конфлікту на сході країни та анексії Криму значна кількість громадян залишила свої домівки, що створило численні соціальні, економічні та правові виклики. Станом на 2024 рік, понад 4,9 мільйона людей в Україні офіційно зареєстровані як внутрішньо переміщені особи. Це ставить перед державою завдання забезпечення їхніх основних прав та потреб, включаючи житло, працевлаштування, медичне обслуговування та освіту.

Розробка ефективних механізмів соціального захисту ВПО є необхідною умовою для забезпечення їхніх прав, соціальної справедливості й стабільного розвитку суспільства. Національні та місцеві органи влади, а також міжнародні організації, зокрема ООН та Товариство Червоного Хреста України, надають значну допомогу в цьому напрямку. Однак, існує необхідність постійного вдосконалення наявних програм та підходів, з урахуванням змінних умов і нових викликів.

Важливо зазначити, що більшість ВПО потребують довгострокової підтримки та інтеграції у нові громади. Це включає не лише матеріальну допомогу, але й психологічну підтримку, доступ до освіти, працевлаштування, а також сприяння у розвитку соціальних зв'язків. Недостатній рівень інтеграції переселенців може призводити до соціальної ізоляції, що впливає на фізичне та психічне здоров'я й на загальний рівень соціальної стабільності у країні.

Крім того, значні труднощі виникають у сфері законодавчого регулювання соціального захисту переміщених осіб. Існуючі закони та нормативні акти потребують оновлення чи адаптації до сучасних умов. Наприклад, процедура реєстрації або отримання допомоги часто є складною та бюрократичною, що ускладнює доступ до необхідних послуг.

На міжнародному рівні Україна може використовувати досвід інших країн, що зіткнулися з подібними проблемами. Зокрема, корисним може бути досвід Грузії, яка розробила комплексну стратегію підтримки внутрішньо переміщених осіб після конфлікту з Росією у 2008 році. Важливим аспектом є також співпраця з міжнародними організаціями, що можуть надати не лише фінансову підтримку, але й експертну допомогу в розробці та впровадженні ефективних програм.

У дослідженні використано наукові праці таких авторів, як І. Бойко [3], В. Мельник [27], А. Кудрявцева [23], О. Герасименко [8], С. Black [55], А. Betts [54], G. Harvey [58], J. Crisp [56], K. Zetter [60] які досліджували різні аспекти соціального захисту ВПО та розробляли рекомендації щодо вдосконалення відповідного законодавства.

Метою роботи є розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо покращення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

В межах поставленої мети було окреслено наступні завдання:

- дослідити сутність, правову природу та нормативно-правове регулювання системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні;
- вивчити соціально-економічні аспекти підтримки внутрішньо переміщених осіб;
- проаналізувати державні програми та проекти, спрямовані на соціальний захист ВПО, оцінити їх ефективність;
- виявити і дослідити ключові проблеми соціального захисту ВПО на основі поточного стану;
- розглянути міжнародний досвід соціального захисту ВПО та можливості його адаптації в Україні;
- розробити рекомендації для підвищення рівня інтеграції, соціального захисту ВПО на прикладі Новоолександрівської сільської громади.

Об'єктом дослідження є процеси соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Предметом дослідження є механізми та інструменти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, а також шляхи їх удосконалення на національному й місцевому рівнях.

Методи дослідження. Теоретичні методи (систематизація використовувалася для впорядкування знань про внутрішньо переміщених осіб (Розділ 1), а також для структуризації нормативно-правових актів, програм, що регулюють соціальний захист населення; узагальнення застосовувалося при аналізі соціально-економічних аспектів підтримки ВПО (підрозділ 1.3), воно дозволило зробити висновки про загальні тенденції у соціальному захисті та підтримці цієї категорії осіб; моделювання використовувалося при розробці рекомендацій щодо покращення системи соціального захисту населення (Розділ 3), де були запропоновані нові підходи до інтеграції ВПО в громадах на основі адаптації міжнародного досвіду), **емпіричні методи** (спостереження проводилося під час аналізу поточного стану соціального захисту ВПО у громаді Новоолександрівської сільської громади (підрозділ 2.2), допомогло вивчити практичні аспекти реалізації державних програм у місцевих умовах; опитування використовувалося для збору даних від самих ВПО та представників громад щодо ефективності існуючих державних програм (підрозділ 2.1), що дозволило отримати реальні відгуки та виявити проблемні місця у системі соціального захисту), **методи обробки та аналізу даних** (статистичний аналіз був використаний для обробки результатів опитувань та офіційних статистичних даних щодо соціального захисту населення (підрозділ 2.3) – це дозволило оцінити ефективність існуючих програм на основі кількісних показників; контент-аналіз застосовувався для аналізу документів, програм, пов'язаних з ВПО (підрозділ 2.1); порівняльний аналіз використовувався при вивченні міжнародного досвіду соціального захисту ВПО та його порівняння з українськими реаліями (підрозділ 3.1)).

Наукова новизна дослідження.

Новизна даного дослідження полягає в комплексному аналізі ефективності державних програм соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні з акцентом на практичні аспекти їх реалізації на місцевому рівні.

Наукова новизна даного дослідження полягає в тому, що
удосконалено

- підходи до оцінки ефективності існуючих державних програм соціального захисту внутрішньо переміщених осіб на основі комплексного підходу до збору даних, які включають не лише кількісні показники, але й якісну оцінку ефективності з урахуванням думки представників громад і самих переміщених осіб;

- заходи щодо підвищення рівня інтеграції ВПО у громадах на прикладі Новоолександрівської сільської громади, які включають покращення доступу до житла, підтримку малого бізнесу і забезпечення соціальної інфраструктури, що сприятимуть не тільки інтеграції переселенців, але й загальному розвитку громади;

- методи аналізу соціально-економічних аспектів підтримки внутрішньо переміщених осіб через інтеграцію нових підходів, які враховують регіональні особливості і специфічні потреби різних груп ВПО, що дозволяє краще розуміти й реагувати на виклики, з якими стикаються переселенці у громадах;

- оцінка соціальної адаптації ВПО на основі порівняльного аналізу успішності інтеграції у різних регіонах України, що дозволяє виявити найефективніші інструменти адаптації і розробити рекомендації для покращення соціальної політики на місцевому рівні.

набуло подальшого розвитку

- розробка рекомендацій щодо вдосконалення системи соціального захисту ВПО, які включають більш активне залучення громадських організацій, місцевих підприємців, з метою створення сприятливих умов для

економічної самостійності переселенців та зміцнення соціальної згуртованості в громадах;

- комплексний підхід до оцінки якості життя внутрішньо переміщених осіб, що враховує не тільки матеріальні аспекти, але й соціально-психологічні фактори, включаючи доступ до освіти, медичної допомоги і громадської підтримки, що дозволяє створити більш ефективні програми допомоги та підтримки;

- розробка механізмів контролю за реалізацією програм соціального захисту ВПО, включаючи моніторинг та оцінку досягнутих результатів на основі конкретних показників, що сприяє підвищенню прозорості, відповідальності державних і місцевих структур.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового дослідження апробовані на III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі» (03-04.10.2024 р. м. Дніпро, Україна) та XII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації», (8-9 листопада 2024 р., м. Дніпро, Україна)

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (59 найменування). Обсяг кваліфікаційної роботи складає 73 сторінки основного тексту (без додатків). Робота проілюстрована 20 таблицями.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

1.1 Поняття та сутність внутрішньо переміщених осіб

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди, які були змушені покинути свої домівки або місця постійного проживання в межах своєї країни через збройні конфлікти, насильство, порушення прав людини, природні чи техногенні катастрофи, але при цьому вони не перетинали міжнародні кордони. Така категорія населення зазнає значних соціальних, економічних, психологічних труднощів, які вимагають комплексного підходу до їхнього вирішення з боку держави та суспільства [48].

Визначення чітко відокремлює їх від біженців, які шукають притулку в іншій країні. Хоча і біженці, і ВПО залишають свої домівки через подібні причини, різниця полягає в тому, що внутрішньо переміщені особи залишаються в межах своєї країни і, таким чином, перебувають під юрисдикцією своєї держави. Що створює унікальні виклики для національних урядів, які несуть відповідальність за їхній захист і підтримку[5].

Сутність внутрішнього переміщення полягає не лише в фізичному переміщенні, але й у кардинальних змінах у житті людей. ВПО втрачають доступ до звичних умов життя, соціальних зв'язків, роботи, майна, тощо. Вони часто стикаються з дискримінацією або стигматизацією в нових громадах, де вони намагаються оселитися. Крім того, відсутність постійного житла чи роботи може призводити до депресії, стресу та інших психічних розладів [13, 45].

Проблеми ВПО є багатограними і включають економічні, соціальні, психологічні й правові аспекти. Економічні проблеми часто пов'язані з втратою засобів до існування. Внутрішньо переміщені особи залишають свої

домівки, втрачають роботу, майно і джерела доходу. Вони змушені шукати нові можливості для працевлаштування у незнайомих умовах, що може бути складним через відсутність локальних зв'язків та адаптаційного періоду. Так, Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», передбачає державну допомогу, включаючи матеріальну підтримку та сприяння у працевлаштуванні. Проте, реалізація цих положень потребує значних зусиль з боку органів влади для забезпечення ефективної підтримки [4].

Причини внутрішнього переміщення можуть бути різноманітними, включаючи збройні конфлікти, насильство, порушення прав людини, природні катастрофи, такі як повені, землетруси, техногенні аварії, тощо. У випадку України, основними причинами внутрішнього переміщення стали анексія Криму та конфлікт на сході країни, які змусили сотні тисяч людей залишити свої домівки.

Наслідки внутрішнього переміщення є серйозними як для самих ВПО, так і для приймаючих громад та держави в цілому. Тому що, вони потребують комплексної підтримки, яка включає матеріальну допомогу, доступ до житла, медичних послуг, освіти, працевлаштування, тощо. Для приймаючих громад, інтеграція великої кількості переселенців може стати викликом, що вимагає додаткових ресурсів і зусиль для забезпечення соціальної згуртованості та запобігання конфліктам.

З огляду на вищезазначене, питання захисту прав і підтримки таких людей є надзвичайно важливим для будь-якої країни, що стикається з цією проблемою. Воно вимагає скоординованих дій з боку держави, місцевих органів влади, неурядових організацій та міжнародної спільноти. Лише спільними зусиллями можна забезпечити належний рівень життя, захисту для внутрішньо переміщених осіб, сприяючи їхній інтеграції й стабільності в суспільстві [32, 33, 46].

Питання внутрішньо переміщених осіб є об'єктом уваги багатьох науковців, як українських, так і міжнародних, які досліджують соціальні,

економічні, правові та психологічні аспекти проблеми. Дослідження І. Бойко звертає увагу на важливість державної політики в забезпеченні соціального захисту та інтеграції переміщених осіб. Науковець підкреслює, що уряди країн, що стикаються з проблемою ВПО, повинні розробляти довгострокові стратегії, орієнтовані на створення умов для стабільного життя, а не лише забезпечення їхніх базових потреб. У своїх роботах Бойко наголошує на потребі децентралізації підходів до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, оскільки регіональні та місцеві особливості відіграють ключову роль у забезпеченні ефективної допомоги й інтеграції [47, 58].

В. Мельник у своїх дослідженнях акцентує увагу на проблемах, пов'язаних із доступом переселенців до соціальних послуг, включаючи освіту, охорону здоров'я та працевлаштування. Він підкреслює важливість інтеграції таких осіб у приймаючі громади через розвиток локальних ініціатив і співпрацю з громадськими організаціями. Мельник також відзначає, що економічна самостійність є ключовим фактором успішної адаптації, тому важливо створювати умови для залучення переселенців до місцевої економіки [27].

А. Кудрявцева, у свою чергу, зосереджує увагу на психологічних аспектах внутрішнього переміщення. У її дослідженнях аналізуються проблеми психологічної адаптації ВПО до нових умов життя. Кудрявцева наголошує на важливості надання психосоціальної підтримки як одному з елементів інтеграційної політики. Вона також підкреслює необхідність зменшення стигматизації переміщених осіб в нових громадах, що допоможе уникнути соціальної напруженості [23].

О. Герасименко досліджує правові аспекти захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Вона акцентує увагу на необхідності вдосконалення національного законодавства, зокрема щодо забезпечення доступу ВПО до правосуддя та соціальних послуг. Герасименко зазначає, що Україна повинна впроваджувати міжнародні стандарти у сфері правового

захисту таких людей, що сприятиме їхній ефективнішій інтеграції та захисту [8].

Міжнародні дослідники, такі як S. Black, A. Betts, G. Harvey, J. Crisp та K. Zetter, також приділяють значну увагу проблемам внутрішньо переміщених осіб. Вони акцентують увагу на тому, що внутрішнє переміщення несе з собою унікальні виклики, оскільки ВПО залишаються в межах своєї держави, що робить національні уряди відповідальними за їхній захист. Betts і Harvey наголошують на тому, що міжнародне співтовариство має підтримувати зусилля держав у розв'язанні проблем, надаючи як фінансову, так і технічну допомогу [53, 54, 57, 59].

Таким чином, дослідження як українських, так і міжнародних вчених підтверджують необхідність комплексного підходу до вирішення проблем ВПО, що включає як соціально-економічні, так і правові аспекти. Це підкреслює важливість розробки інтеграційних стратегій та вдосконалення існуючих державних програм підтримки переселенців, враховуючи їхній особливий статус. Внутрішньо переміщені особи, залишаючись під юрисдикцією своєї держави, часто опиняються в ситуації, коли звичні для них правові та соціальні механізми перестають ефективно працювати. Що породжує потребу у створенні нових, гнучких стратегій допомоги, здатних швидко реагувати на зміни умов і забезпечувати доступ до основних прав та послуг.

Зважаючи на особливу вразливість ВПО, значну роль має відігравати підтримка, орієнтована на адаптацію до нових соціально-економічних умов. Саме інтеграція в приймаючі громади є критично важливим процесом, що не лише сприяє покращенню їхніх умов життя, але й позитивно впливає на самі громади, сприяючи розвитку місцевої економіки та посиленню соціальної згуртованості. Задля цього особлива увага має приділятися наданню можливостей для професійного розвитку і зайнятості ВПО, що сприятиме їхній економічній незалежності та позитивній адаптації в нових умовах.

Разом із тим, не менш важливою є роль місцевих громад та держави, які повинні створити умови для психологічної підтримки ВПО. Досвід показує, що навіть за умови отримання матеріальної допомоги, переселенці можуть залишатися соціально ізольованими через стигматизацію або нерозуміння з боку місцевого населення. Тому для успішної інтеграції особливо важливим є формування сприятливого соціального клімату, який дозволяє ВПО відчувати себе частиною громади та уникати маргіналізації.

Врешті-решт, забезпечення прав та інтересів ВПО є показником здатності держави відповідати на сучасні виклики та підтримувати вразливі категорії населення. Лише за умов повноцінної підтримки у вигляді доступу до житла, роботи, освіти, медичної та психологічної допомоги можна говорити про реальну інтеграцію ВПО та сталий розвиток громад, що приймають таких осіб.

1.2. Нормативно-правове регулювання системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Нормативно-правова база України щодо внутрішньо переміщених осіб включає ряд законів, постанов, указів, спрямованих на забезпечення їхніх прав та соціального захисту [49, 50, 51].

Одним із ключових законодавчих актів є Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», він регулює питання реєстрації ВПО, надання їм соціальних послуг та матеріальної підтримки. Статті 4 та 5 цього закону встановлюють права на отримання державної допомоги, житла, освіти та медичних послуг [36].

Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» також має важливе значення для регулювання статусу ВПО. Визначає правовий режим на тимчасово окупованих територіях і передбачає

заходи для захисту прав громадян, які залишили ці території. Зокрема, закон гарантує право на отримання соціальних послуг, забезпечення житлом та матеріальною допомогою [24, 52].

Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» регулює порядок реєстрації ВПО. Документ встановлює процедуру їх обліку, що дозволяє державним органам надавати їм необхідну допомогу та соціальні послуги. Реєстрація є обов'язковою умовою для отримання державної підтримки і доступу до соціальних послуг [39].

Указ Президента від 14.04.2014 № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»» визначає заходи, необхідні для подолання терористичної загрози та забезпечення безпеки громадян. Указ включає положення щодо захисту ВПО, які постраждали від збройного конфлікту й тимчасової окупації.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.01.2015 № 47-р «Про встановлення режимів підвищеної готовності та надзвичайної ситуації» та Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 № 1085-р «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення» визначають території, де діють спеціальні режими та заходи безпеки для захисту ВПО.

Наказ Антитерористичного центру при Службі безпеки України від 07.10.2014 № 33/6/а «Про визначення районів проведення антитерористичної операції та термінів її проведення» регулює питання, пов'язані з проведенням антитерористичної операції, й визначає заходи для захисту населення в зоні конфлікту, включаючи ВПО [31].

Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для

покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» передбачає фінансову підтримку, що допомагає покрити їхні базові потреби і сприяє покращенню умов життя та їх інтеграції в нові громади [29, 38].

Забезпечення прав ВПО на тимчасово окупованих територіях регулюється Постановою Верховної Ради України від 17.03.2015 № 254-VIII «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями». Ця постанова визначає території, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та встановлює особливі умови для забезпечення прав громадян, які там проживають або були змушені покинути ці території.

Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 234 «Про затвердження Порядку виплати пенсії та надання соціальних послуг громадянам України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя» встановлює механізми надання пенсій та соціальних послуг для ВПО, що є критично важливим для підтримки фінансової стабільності й для забезпечення базових потреб цих осіб.

Новоолександрівська громада Дніпропетровської області, як і багато інших громад України, зіткнулася з проблемами, пов'язаними з необхідністю надання підтримки внутрішньо переміщеним особам. Нормативно-правове регулювання соціального захисту базується на загальноукраїнських законах і постановах, адаптованих до місцевих умов [40].

Перш за все, основним правовим актом, який регулює права та соціальний захист ВПО, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (№ 1706-VII). У Новоолександрівській громаді він реалізується через місцеві програми соціального захисту, спрямовані на забезпечення житлом, соціальними виплатами, правовою та медичною допомогою. Закон передбачає надання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, зокрема, оплату житлово-

комунальних послуг, що є особливо важливим у контексті постійного зростання вартості послуг.

На рівні громади діють програми, що передбачають інтеграцію ВПО в місцеву соціально-економічну систему. Вони включають заходи з працевлаштування, підтримки підприємництва, а також доступу до освіти і медичних послуг. У межах Постанови від 14.08.2019 № 754 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505 і 509», громада забезпечує ВПО соціальною підтримкою, зокрема, через надання тимчасового житла та щомісячної допомоги на покриття витрат [22].

Новоолександрівська громада також активно використовує можливості державних програм, таких як Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365, яка регламентує здійснення соціальних виплат. Ця постанова важлива для забезпечення безперервного фінансування, що підтримує економічну стабільність ВПО в громаді.

Окрім державних законів і постанов, місцеві органи самоврядування Новоолександрівської громади розробляють власні нормативні акти, спрямовані на оптимізацію процесу надання допомоги. Такі акти враховують специфічні потреби громади та можуть включати додаткові пільги або програми, які не передбачені загальнодержавним законодавством.

Нормативно-правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні є фундаментальною основою для забезпечення їхніх прав та гідних умов життя. Відповідні закони, постанови та розпорядження створюють правове поле, яке охоплює широкий спектр аспектів – від забезпечення соціальних гарантій до інтеграції в нові громади. Така нормативно-правова база відображає системний підхід держави до вирішення проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи.

Ефективність нормативно-правового регулювання визначається його здатністю адекватно реагувати на потреби внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи їм доступ до життєво необхідних ресурсів, соціальних послуг та підтримки. Важливими аспектами є не лише матеріальна допомога, але й

забезпечення доступу до освіти, медицини, психологічної підтримки, що сприяє повноцінній інтеграції в нові соціальні умови [17, 20, 21].

Крім того, важливою складовою є забезпечення правового статусу ВПО, що включає захист їхніх прав та свобод. У цьому контексті нормативно-правова база виконує ключову роль у захисті від дискримінації й забезпеченні рівних можливостей для всіх внутрішньо переміщених осіб. Завдяки чітко визначеним правовим механізмам, державні органи мають можливість оперативно реагувати на виклики, що виникають у процесі переміщення населення, та забезпечувати належний рівень соціального захисту [19, 29].

Незважаючи на наявність законодавчих актів, що регулюють соціальний захист внутрішньо переміщених осіб, існує ряд прогалин і труднощів у нормативно-правовому забезпеченні цієї категорії громадян. Одна з основних проблем полягає в недостатньому узгодженні і координації між різними законодавчими актами і підзаконними нормативними документами. Зокрема, існують ситуації, коли різні акти мають суперечності або неповну інформацію, що ускладнює їхнє застосування на практиці і призводить до правових невизначеностей [30, 37, 41].

Існує проблема з реалізацією існуючих норм і стандартів. Законодавство часто залишається формальним, і його положення не завжди адекватно відображають реальні потреби людей з окупованих територій держави. Наприклад, навіть якщо закони передбачають надання певних соціальних послуг або фінансової допомоги, на практиці ці послуги можуть бути недоступними через недостатнє фінансування, організаційні труднощі або бюрократичні бар'єри. Що може призвести до ситуації, коли ВПО не можуть скористатися своїми правами, що закріплені в законодавстві.

Додатковою проблемою є відсутність чітких і прозорих механізмів контролю, і моніторингу за виконанням законодавчих норм. Відсутність ефективного контролю за діяльністю органів, які відповідають за соціальний захист населення, може призвести до зловживань і неефективного

використання ресурсів. Це особливо актуально в контексті розподілу фінансової допомоги та соціальних послуг, де без належного контролю можуть виникати корупційні ризики та інші проблеми.

Ще однією серйозною проблемою є недостатня обізнаність внутрішньо переміщених осіб про свої права і доступні їм послуги. Навіть якщо законодавство передбачає певні соціальні гарантії, без належної інформаційної підтримки та освітніх кампаній, такі люди можуть не знати про ці права або не вміти їх реалізувати. Що може бути наслідком неефективної комунікації з боку державних органів або недостатнього висвітлення проблематики в засобах масової інформації [35, 42, 43, 44].

Загалом, нормативно-правова база України з соціального захисту населення демонструє комплексний і всебічний підхід до вирішення проблем, пов'язаних з внутрішнім переміщенням населення. Вона забезпечує необхідні умови для захисту прав, їх соціальної інтеграції та адаптації до нових умов життя. Однак, для забезпечення високої ефективності та актуальності цих нормативних актів необхідно постійно вдосконалювати законодавство, враховуючи нові виклики й потреби внутрішньо переміщених осіб.

1.3. Соціально-економічні аспекти підтримки внутрішньо переміщених осіб

Підтримка внутрішньо переміщених осіб має значний соціально-економічний вплив, оскільки вона стосується не лише забезпечення базових потреб, але й інтеграції цих осіб у нові громади й відновлення їхнього нормального життя. Одним з ключових аспектів є економічна підтримка ВПО, яка включає фінансову допомогу, створення робочих місць та сприяння в професійному розвитку. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 гарантує внутрішньо переміщеним особам можливість отримання якісної вищої освіти. Це включає надання пільг при вступі до навчальних

зкладів, стипендіальну підтримку та можливість навчання за спрощеними процедурами. Без належної економічної підтримки такі люди ризикують потрапити в бідність, що може призвести до подальшої соціальної ізоляції, депресії, тощо[6, 7].

Соціальні аспекти підтримки включають надання житлових умов, доступ до освіти, медичних послуг. Забезпечення належних житлових умов є першочерговим завданням, адже стабільне житло є основою для подальшої інтеграції та адаптації. Доступ до якісної освіти для дітей переміщених осіб гарантує їхній майбутній розвиток і професійний успіх. Значну роль у забезпеченні освітніх потреб відіграють також накази Міністерства освіти і науки України. Зокрема, наказ від 19.05.2008 № 431 «Про затвердження Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах» дозволяє ВПО здобувати загальну середню освіту за екстернатною формою, що є важливим для тих, хто через обставини не може відвідувати школу на постійній основі. Крім того, наказ від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» дає можливість навчатися дистанційно, що особливо актуально в умовах нестабільності та переселення [16, 55].

Важливість медичної допомоги для внутрішньо переміщених осіб значно зростає через специфічні умови їхнього життя, з якими вони стикаються. Багато переживають травматичні події, такі як втрати рідних, пошкодження чи знищення майна, насильство або втеча від конфлікту. Такі переживання не тільки фізично, але й психологічно впливають на їхній стан, що підкреслює необхідність надання медичної допомоги, яка охоплює не лише фізичні, але й психічні аспекти здоров'я [5, 8].

Психологічна підтримка є критично важливою для переселенців, оскільки травматичний досвід може призвести до розвитку різних психічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія або тривожні розлади. Надання психологічних консультацій, терапії, підтримки є необхідним для допомоги у відновленні психічного здоров'я й інтеграції в

нові умови життя. Спеціалізовані програми психологічної підтримки можуть включати індивідуальні або групові сеанси, психотерапію, а також навчання технікам самопомоги. Крім того, для ефективної підтримки необхідно забезпечити доступність медичних послуг на всіх рівнях – від первинної медичної допомоги до спеціалізованих консультацій. Важливо, щоб ці послуги були не лише доступними географічно, але й фінансово, оскільки багато ВПО можуть бути економічно обмеженими. Урядові та неурядові організації повинні співпрацювати для забезпечення необхідного фінансування, організації медичних програм, що включають як фізичне, так і психологічне лікування [12, 34].

Правові аспекти підтримки також відіграють важливу роль у забезпеченні їхніх прав і свобод. Надання безоплатної правової допомоги, відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI, є одним з важливих елементів правового захисту. Це забезпечує можливість отримання юридичних консультацій та правової підтримки для вирішення різних питань, пов'язаних з їхнім статусом та правами [10, 11].

Загалом, соціально-економічна підтримка повинна бути комплексною і враховувати всі аспекти їхнього життя. Відповідні програми та заходи мають бути спрямовані на створення умов для стабільного життя, забезпечення їхніх прав, інтеграцію в нові громади, тощо. Але все це потребує координації зусиль державних органів, місцевого самоврядування, неурядових організацій, а також постійного вдосконалення підходів до підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Висновки до розділу 1

1. Поняття та сутність внутрішньо переміщених осіб відображають унікальні виклики, які виникають у процесі адаптації цих людей до нових умов життя, зокрема в межах однієї держави. Дослідження цієї категорії

населення вказує на необхідність комплексного підходу, що враховує соціальні, економічні, правові та психологічні аспекти. Відмінність ВПО від біженців, зокрема їхній особливий правовий статус, створює додаткові завдання для державних органів, адже саме вони відповідальні за створення умов для захисту прав та соціальної інтеграції таких осіб. Ця проблема потребує узгодженої політики на всіх рівнях управління, аби забезпечити належний рівень підтримки і сприяти стабільності в суспільстві.

2. Аналіз нормативно-правового регулювання соціального захисту ВПО вказує на те, що законодавча база України забезпечує основу для формування та реалізації політик у цій сфері. Законодавчі акти, такі як Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та інші нормативні документи, створюють правову основу для підтримки людей з окупованих територій, регулюючи питання реєстрації, соціальної допомоги та правового статусу цієї категорії осіб. Однак, на практиці існують певні прогалини й труднощі в реалізації цих норм, що вимагає подальшого удосконалення законодавчого середовища та ефективності механізмів його впровадження.

3. Соціально-економічні аспекти підтримки ВПО, розглянуті в розділі, демонструють, що ці особи стикаються з численними викликами, які потребують комплексного підходу. Включення економічних, соціальних, психологічних і правових аспектів у систему підтримки є важливим для забезпечення ефективної інтеграції. Соціальні послуги, такі як доступ до освіти, медичної допомоги, а також економічна підтримка, є критично важливими для полегшення процесу адаптації і забезпечення гідного рівня життя. Психологічна підтримка також відіграє важливу роль, оскільки травматичний досвід може суттєво вплинути на психічний стан. Нормативно-правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб у Новоолександрівській громаді базується на адаптації загальноукраїнського законодавства до місцевих умов. Незважаючи на скасування деяких постанов, громада продовжує ефективно використовувати чинні законодавчі

акти та розробляти власні ініціативи для забезпечення належного рівня соціального захисту населення.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1. Державні програми та проекти з підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Державні програми та проекти з підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні відіграють ключову роль у забезпеченні соціальної стабільності, інтеграції цієї вразливої категорії населення. Від початку збройного конфлікту на сході України у 2014 році та анексії Криму уряд розробив низку заходів для подолання соціально-економічних наслідків переміщення людей, створивши різноманітні програми підтримки.

Однією з основних державних програм є надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг. Ця допомога надається відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505. Її мета – забезпечити мінімальний рівень підтримки для ВПО, які втратили свої домівки та засоби до існування. Також уряд здійснює виплати на соціальні потреби, такі як забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я та правової допомоги.

Одним із важливих напрямків державної політики щодо підтримки ВПО є проекти у сфері житлового забезпечення. Наприклад, програма «Доступне житло», яка передбачає фінансову підтримку для придбання житла. В рамках цього проекту держава надає часткову компенсацію вартості житла, а також забезпечує пільгові умови для кредитування. Це є важливою ініціативою, що сприяє стабілізації життєвих умов переміщених осіб та їх інтеграції в нові громади.

Також варто відзначити міжнародні проекти, які реалізуються в Україні за підтримки уряду. Одним із прикладів є співпраця з міжнародними

організаціями, такими як Міжнародна організація з міграції (МОМ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), що надають гуманітарну допомогу та сприяють розвитку місцевих ініціатив для підтримки ВПО. Ці проекти охоплюють широкий спектр заходів – від матеріальної допомоги до психологічної підтримки та професійної реабілітації.

Було проведено дослідження з метою оцінки ефективності державних програм соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Для цього було обрано кілька найбільш масштабних та резонансних програм, що спрямовані на підтримку в різних аспектах, таких як соціальні виплати, житлове забезпечення, медична допомога та працевлаштування. Основна мета дослідження полягала в аналізі найбільш масштабних програм, таких як адресна допомога, житлове забезпечення, медична допомога та підтримка у працевлаштуванні, а також виявлення сильних і слабких сторін цих ініціатив.

Для дослідження було обрано п'ять ключових програм:

1. Програма надання щомісячної адресної допомоги ВПО, для покриття витрат на проживання.
2. Програма забезпечення житлом для ВПО, яка діє через субсидії та місцеві ініціативи.
3. Медична програма для ВПО, що включає доступ до базових медичних послуг, психологічної підтримки.
4. Програми працевлаштування ВПО, спрямовані на надання можливостей для навчання, перекваліфікації.
5. Ініціативи щодо підтримки підприємництва серед ВПО, які пропонують гранти на започаткування власного бізнесу.

Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, станом на 2024 рік понад 2,6 мільйона людей отримували щомісячну адресну допомогу для покриття витрат на проживання. Адресна допомога стала однією з основних форм підтримки, надаючи фінансову допомогу на базові потреби переселенців. Зокрема, розмір допомоги становить 2 000 гривень на одну

особу щомісячно, а для осіб з інвалідністю — 3 000 гривень. Така допомога покриває витрати на житло, комунальні послуги та інші першочергові потреби.

Попри ці заходи, результати опитувань вказують на проблеми в реалізації цієї програми. За даними дослідження, майже 35% опитаних повідомили про регулярні затримки у виплатах, що значно ускладнювало планування сімейного бюджету та покриття поточних витрат. Затримки варіювалися від кількох тижнів до місяця, що часто змушувало людей брати позики або шукати тимчасові джерела доходу.

Ще однією проблемою, виявленою під час дослідження, стала недостатність розміру допомоги для покриття реальних витрат на проживання. Наприклад, середня вартість оренди житла в містах центральної та західної України у червні 2024 році становила від 7 000 до 12 000 гривень на місяць. Таким чином, адресна допомога покривала лише частину витрат на оренду, не враховуючи витрати на комунальні послуги, продукти харчування та медичне обслуговування.

Окрім затримок і недостатньої суми виплат, ВПО також стикалися з труднощами в доступі до системи отримання допомоги. 20% опитаних зазначили про складну процедуру реєстрації для отримання допомоги, яка включала збір численних документів, підтверджень місця проживання та доходів. Це часто призводило до затримок і створювало додаткове навантаження на переселенців, особливо тих, хто змушений був часто змінювати місце проживання або для людей похилого віку.

Іншим значущим бар'єром була відсутність інформування про нові можливості підтримки або зміни в програмах. Лише 65% респондентів заявили, що вчасно отримували інформацію про можливі варіанти допомоги, інші ж зверталися до неурядових організацій або знайомих для отримання актуальної інформації.

Аналіз показав, що хоча програма адресної допомоги охоплює значну кількість внутрішньо переміщених осіб, вона має суттєві недоліки в

реалізації. Основними викликами є затримки у виплатах, недостатній розмір допомоги для покриття всіх витрат, а також труднощі з доступом до допомоги через бюрократичні перешкоди. Окрім цього, потребує покращення система інформування переміщених осіб про можливості отримання підтримки, що б дозволило більшій кількості людей своєчасно користуватися програмою.

Програми з житлового забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні стикнулися з низкою серйозних проблем, які значно обмежують їх ефективність. Станом на червень 2024 року лише 18% ВПО отримали тимчасове житло через державні або місцеві ініціативи. Це свідчить про обмежені можливості державної системи задовольнити потреби значної кількості переселенців, які втратили житло через конфлікт.

Незважаючи на запровадження різних державних та місцевих ініціатив, більшість ВПО змушені самотійно шукати житло. За результатами дослідження, 47% респондентів орендують житло за власний рахунок, що створює додаткове фінансове навантаження на їхній бюджет. Орендні ставки на житло в регіонах, куди переїхала значна частина людей з окупованих територій, суттєво зросли через збільшений попит. Особливо це стосується великих міст, таких як Київ, Львів та Дніпро, де ціни на оренду житла досягали в середньому 10 000 гривень на місяць. Для переселенців із низьким рівнем доходів така ситуація є вкрай складною.

Інші 15% опитаних зазначили, що їм доводиться проживати у родичів або знайомих, оскільки вони не мають фінансових можливостей для оренди житла. В окремих випадках ВПО організують спільне проживання, об'єднуючи кілька сімей в одній квартирі. Це дозволяє зменшити витрати на оренду та комунальні послуги, але створює додаткові труднощі у вигляді обмеженого простору чи відсутності приватності. Таке гуртове проживання часто пов'язане з високим рівнем стресу і соціальної напруги серед мешканців, що негативно впливає на їхню якість життя й адаптацію в нових умовах. Використання таких нестандартних варіантів розміщення підкреслює

гостроту житлової проблеми серед переселенців і потребу в ефективніших рішеннях для забезпечення доступного та належного житла.

Серед основних бар'єрів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи при спробі отримати житло через державні програми, було виявлено, що близько 30% опитаних ВПО повідомили, що процес подачі заяви на отримання житла є надто складним та тривалим, якщо його не має у реєстрі.

Внутрішньо переміщені особи, які постраждали від зруйнування майна внаслідок бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, стикаються з низкою процедурних труднощів при отриманні актів підтвердження руйнування. Однією з основних проблем є те, що голови військових адміністрацій не видають акти руйнування на територіях, де тривають бойові дії або які перебувають під окупацією. Це створює значні труднощі для переміщених осіб, які намагаються підтвердити факт зруйнування їхнього житла.

В умовах відсутності даних у реєстрах Бюро технічної інвентаризації (БТІ), проблема ускладнюється відсутністю інформації про пошкоджене майно в Реєстрі речових прав на нерухоме майно. Якщо майно не внесено в цей реєстр, то для отримання необхідних документів ВПО доводиться звертатися до Центру надання адміністративних послуг (ЦНАП). Проте, у випадку відмови або затримок з боку ЦНАП, наступним кроком є подання позову до суду для вирішення питання про підтвердження факту зруйнування житла та отримання сертифікату для подальшого забезпечення житлом.

Цей процес може бути тривалим і затратним, що підкреслює необхідність вдосконалення процедур та інтеграції реєстраційних систем для забезпечення більш ефективного доступу до допомоги для ВПО. Рекомендується розглянути можливість спрощення процедур отримання актів руйнування та інтеграцію даних з БТІ в Реєстр речових прав на нерухоме майно, що може суттєво зменшити бюрократичні перепони для постраждалих осіб.

Медичні програми для внутрішньо переміщених осіб в Україні є важливою складовою соціального захисту, забезпечуючи доступ до базових медичних послуг через державні медичні установи. Відповідно до даних опитування, 75% ВПО повідомили про доступ до сімейного лікаря, що свідчить про основну підтримку в сфері загальної медичної допомоги. Однак, залишаються суттєві проблеми з отриманням спеціалізованої медичної допомоги. Приблизно 22% респондентів зазначили, що стикнулися з труднощами через відсутність необхідних спеціалістів у місцевих лікарнях.

Психологічна підтримка є критично важливою для людей з окупованих територій, оскільки багато з них пережили значний стрес і травматичний досвід під час переселення. Згідно з результатами опитування, близько 40% опитаних повідомили про психологічні труднощі, що виникли внаслідок переселення та соціальних змін. Проте, лише 12% отримали консультації психолога або іншу форму психологічної допомоги. Не дивлячись на ці труднощі, існують організації та ініціативи, що надають безкоштовну психологічну підтримку для ВПО. Наприклад, деякі неурядові організації, благодійні фонди пропонують безкоштовні консультації психологів, організовують групи підтримки та надають доступ до онлайн-ресурсів і гарячих ліній для допомоги людям, що переживають стрес і травму. Наприклад, організації як «Товариство Червоного Хреста України» та «Лікарі без кордонів» активно працюють з переселенцями, надаючи не лише медичну, але й психологічну підтримку. Деякі з них організовують тренінги для підвищення стійкості, проводять індивідуальні консультації, групові заняття для зменшення рівня стресу та посттравматичного стресового розладу.

Однак, доступ до цих послуг залишається обмеженим через недостатню інформацію про існуючі ресурси та проблеми з організацією комунікації між ВПО і організаціями, що надають допомогу. Розширення інформаційних кампаній і покращення доступу до таких послуг є важливими кроками для підвищення ефективності психологічної підтримки.

Програми працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб в Україні спрямовані на допомогу щодо пошуку роботи та перекваліфікації, що є критичними для інтеграції цієї категорії населення в нові соціально-економічні умови. За даними Державної служби зайнятості, станом на 2023 рік, близько 70 000 переміщених осіб пройшли курси перекваліфікації, які надають навички, що відповідають сучасним вимогам ринку праці. Проте результати цих програм виявилися неоднозначними: лише 25% осіб, що завершили курси, змогли знайти роботу протягом перших шести місяців після їх закінчення.

Статистичні дані також свідчать про те, що багато з ВПО мають труднощі з отриманням належних умов праці. За результатами опитування, близько 30% осіб, які знайшли роботу після перекваліфікації, повідомили про те, що їхні нові робочі місця не відповідають їхнім навичкам або кваліфікації. Додатково, близько 40% опитаних відзначили, що їхня зарплата на новій роботі є значно нижчою за очікувану, що негативно впливає на їхній економічний стан.

У ході дослідження було проведено аналіз ефективності ініціатив щодо підтримки підприємництва серед внутрішньо переміщених осіб в Україні, зокрема програм, що пропонують гранти на започаткування власного бізнесу. Було виявлено, що ці ініціативи є важливим інструментом соціально-економічної адаптації людей з окупованих територій, однак їх охоплення та результативність залишаються обмеженими.

За результатами опитування, проведеного серед ВПО, станом на 2024 рік близько 15% переміщених осіб виявляли зацікавленість у започаткуванні власного бізнесу, але лише 10% з них отримали гранти або інші фінансові ресурси для старту підприємницької діяльності. Основними програмами, які підтримують такі ініціативи, є міжнародні та державні грантові програми, зокрема гранти від Центр підвищення кваліфікації служби зайнятості, програми «Робота», а також міжнародних організацій, таких як ООН та «Товариство Червоного Хреста України».

Однак, дослідження виявило низку перешкод, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи під час участі в таких програмах. Зокрема, 28% респондентів відзначили, що процедури подачі заявок є складними і потребують значного часу та ресурсів. Також було виявлено, що 35% учасників, які подали заявки на отримання грантів, не пройшли відбір через невідповідність вимогам або відсутність достатньої підготовки бізнес-планів. Лише 40% тих, хто отримав фінансування, змогли успішно запустити власний бізнес, у той час як решта стикаються з труднощами у пошуку ринків збуту та нестачею ресурсів для розвитку.

Крім того, дані свідчать, що 25% нових підприємців серед ВПО працюють у сфері торгівлі, 18% — у сфері послуг, 12% — у сфері виробництва, що вказує на нерівномірний розподіл галузей бізнесу. Що свідчить про необхідність додаткової підтримки в специфічних секторах економіки й розширення можливостей для участі внутрішньо переміщених осіб в програмах підприємництва.

Проведене дослідження показало, що державні програми соціального захисту населення мають як сильні сторони, так і суттєві недоліки. З одного боку, програми забезпечують базову підтримку великій кількості переселенців, зокрема через адресну допомогу та медичні послуги. З іншого боку, існує необхідність покращення доступу до житлових програм і підвищення ефективності працевлаштування.

У ході дослідження було застосовано методи опитування ВПО, інтерв'ю з представниками державних органів, які відповідають за реалізацію програм, аналіз вторинних даних, таких як офіційні звіти, статистичні дані та нормативно-правова база. Результати опитувань дозволили виявити основні проблеми, з якими стикаються люди з окупованих територій при отриманні допомоги в рамках програм, зокрема складнощі в доступі до інформації, затримки у виплатах та недостатня координація між державними органами.

Сильними сторонами програм виявилися їхня спрямованість на широкий спектр потреб людей, які потребують допомоги, включаючи

соціальні виплати, житлові субсидії й підтримку у працевлаштуванні. Наприклад, програма надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання має позитивний вплив на фінансову стабільність. Однак слабкі сторони пов'язані з недостатньою адаптацією до регіональних особливостей та відсутністю індивідуального підходу до кожної родини.

Для більш точного аналізу було залучено експертів у сфері соціального захисту, які провели оцінку ефективності механізмів програм та їхньої здатності оперативно реагувати на змінені умови, особливо в умовах загострення конфлікту чи нових хвиль переселень. На основі аналізу вторинних даних було виявлено, що деякі програми мають обмежений бюджет та не завжди встигають реагувати на нові виклики.

Опитування серед ВПО показало, що житлові програми є менш доступними, особливо для родин із малими дітьми та людей похилого віку. У той же час програми з надання медичної допомоги та психологічної підтримки виявилися більш успішними, хоча теж мають свої бар'єри, наприклад, недостатню кількість спеціалістів у віддалених регіонах.

На основі отриманих результатів було сформовано рекомендації щодо оптимізації державних програм, зокрема щодо підвищення координації між органами влади та посилення підтримки в питаннях працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.

2.2. Аналіз стану соціального захисту внутрішньо переміщених осіб щодо їх соціального захисту

За останні п'ять років кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні значно зросла внаслідок військових дій та інших кризових ситуацій. Станом на 2024 рік, за офіційними даними Міністерства соціальної політики України, загальна кількість ВПО перевищує 4,9 мільйонів осіб, порівняно з близько 1,5 мільйонами у 2019 році. Зростання кількості переміщених осіб у різних

регіонах країни демонструє значну нерівномірність, що обумовлено як інтенсивністю бойових дій, так і здатністю місцевих громад забезпечити належний рівень соціального захисту.

Аналіз регіонального розподілу внутрішньо переміщених осіб за 2019-2024 роки вказує на значні відмінності у концентрації переселенців по різних областях України. Найбільша кількість зосереджена у прифронтових і центральних регіонах, що обумовлено безпосередньою близькістю до зони бойових дій, наявністю розвиненої інфраструктури та можливістю оперативного розгортання програм соціального захисту.

Одним із ключових регіонів є Київська область, де кількість ВПО зросла більш ніж утричі за останні п'ять років. Цей регіон став привабливим через наявність столиці, що забезпечує широкий доступ до соціальних послуг, ринку праці та житла. За даними Міністерства соціальної політики, кількість переміщених осіб у Київській області зросла з 150 тисяч у 2019 році до понад 450 тисяч станом на початок 2024 року (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка кількості ВПО у Київській області (2019-2024 рр.)

Рік	Кількість ВПО (тис. осіб)
2019	150
2020	220
2021	280
2022	330
2023	400
2024	450

Харківська та Запорізька області за період 2019-2024 років стали основними регіонами для розміщення внутрішньо переміщених осіб, що обумовлено їхньою близькістю до зони бойових дій та важливим транспортним значенням. У Харківській області кількість переселенців збільшилася майже вчетверо — з 95 тисяч у 2019 році до 350 тисяч на початок 2024 року. Це пов'язано з тим, що область є великим промисловим і

освітнім центром, що дає змогу швидше інтегрувати ВПО в місцеве суспільство та економіку.

Запорізька область також стала важливим осередком для переселенців, особливо через безпосередню близькість до зони бойових дій на південному сході України. У Запорізькій області кількість переселенців зросла з 140 тисяч у 2019 році до 340 тисяч у 2023 році. Це пояснюється доступністю базових соціальних послуг та можливістю швидкої евакуації населення з небезпечних районів Донбасу (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка кількості ВПО у Харківській та Запорізькій областях
(2019-2024 рр.)**

Рік	Харківська область (тис. осіб)	Запорізька область (тис. осіб)
2019	95	140
2020	160	210
2021	230	260
2022	300	310
2023	350	340

У 2024 році ситуація в Харківській та Запорізькій областях зазнала значних змін через активізацію бойових дій. Хоча в попередні роки ці регіони були важливими осередками для розміщення внутрішньо переміщених осіб через близькість до зони конфлікту та доступ до важливих транспортних шляхів, нова хвиля ескалації призвела до відтоку населення, зокрема переселенців. З початку активних бойових дій у 2024 році, багато ВПО змушені були повторно переселятися до більш безпечних областей України або шукати тимчасовий прихисток за кордоном.

Зокрема, у Харківській області кількість переселенців, яка досягла піку в 380 тисяч на початок 2024 року, почала зменшуватися. За оцінками, через небезпеку, пов'язану з відновленням бойових дій, близько 20% переселенців виїхали з регіону до серпня 2024 року. У Запорізькій області ситуація аналогічна: після активізації бойових дій багато ВПО, які раніше знайшли

тут притулок, почали масово залишати область, особливо після серії обстрілів. Кількість переселенців у Запорізькій області, що сягнула 350 тисяч на початку року, також почала скорочуватися (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Динаміка кількості ВПО у Харківській та Запорізькій областях
протягом 2024 року (січень-серпень)**

Місяць	Харківська область (тис. осіб)	Запорізька область (тис. осіб)
Січень	380	350
Березень	360	340
Травень	330	320
Липень	310	300
Серпень	300	290

Львівська область, попри свою віддаленість від зони бойових дій, демонструє значний приріст кількості переселенців завдяки своїй розвиненій інфраструктурі та відносній безпеці. З 2019 по 2024 рік кількість ВПО в області зросла майже вдвічі — з 170 тисяч до 320 тисяч. Значну роль у цьому відіграє наявність житлового фонду, освітніх та медичних закладів, що дозволяє переселенцям швидко інтегруватися в нові громади. Львів також став хабом для гуманітарної допомоги та міжнародних організацій, що сприяло розвитку додаткових соціальних програм для переселенців (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка кількості ВПО у Львівській області (2019-2024 рр.)

Рік	Кількість ВПО (тис. осіб)
2019	170
2020	220
2021	250
2022	280
2023	300
2024	320

Водночас, віддалені від зони бойових дій західні області України, зокрема Волинська, Закарпатська та Івано-Франківська, демонструють стабільні або незначні темпи зростання кількості внутрішньо переміщених осіб. За період 2019-2024 років у цих регіонах не спостерігалось різкого приросту переселенців, оскільки віддаленість від бойових дій робить їх менш привабливими для масової міграції. Волинська та Закарпатська області мають обмежену інфраструктуру для підтримки, що впливає на їх здатність ефективно інтегрувати переселенців. Наприклад, у Волинській області кількість ВПО зростає з 25 тисяч у 2019 році до 30 тисяч на початок 2024 року. В Івано-Франківській області кількість збільшилася з 40 тисяч до 50 тисяч, а у Закарпатській — з 35 тисяч до 45 тисяч (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка зростання кількості ВПО у західних областях України
(2019-2024 рр.)**

Рік	Волинська область (тис. осіб)	Закарпатська область (тис. осіб)	Івано-Франківська область (тис. осіб)
2019	25	35	40
2020	26	37	43
2021	27	39	45
2022	28	41	47
2023	29	43	48
2024	30	45	50

У Дніпропетровській області, яка також є прифронтовим регіоном, за цей період кількість переселенців збільшилася вдвічі. Зокрема, з 200 тисяч у 2019 році до 400 тисяч у 2024 році. Ця область стала важливим центром для переселенців через її стратегічне розташування та можливості для працевлаштування (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Динаміка кількості ВПО у Дніпропетровській області (2019-2024
рр.)**

Рік	Кількість ВПО (тис. осіб)
2019	200
2020	250
2021	300
2022	350
2023	380
2024	400

На місцевому рівні, у таких, як Новоолександрівська сільська громада Дніпропетровської області, також спостерігається значне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. За період з 2019 по 2024 рік кількість зареєстрованих переселенців у цій громаді зросла з 1000 до 1300 осіб. Основну частину складають люди, які покинули прифронтові території Донеччини та Луганщини, рятуючись від активних бойових дій. Проте, розвиток інфраструктури для забезпечення їх базових потреб, таких як житло, медичні послуги, освіта та можливості працевлаштування, залишається одним із ключових викликів для громади. (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Динаміка зростання кількості ВПО у Новоолександрівській
сільській громаді (2019-2024 рр.)**

Рік	Кількість ВПО (осіб)
2019	1000
2020	1050
2021	1100
2022	1150
2023	1200
2024	1300

Було проведено аналіз стану соціального захисту внутрішньо переміщених осіб на прикладі Новоолександрівської сільської громади, Дніпровського регіону, Дніпропетровської області. Дослідження базувалося

на вивченні програм соціальної підтримки, що реалізуються на місцевому рівні, а також на даних, зібраних шляхом опитувань ВПО та аналізу вторинних даних щодо надання соціальних послуг.

Однією з ключових проблем є забезпечення житлом. Станом на початок 2024 року, близько 20% ВПО, що проживають на території Новоолександрівської сільської громади, отримали тимчасове житло через державні або місцеві ініціативи. Однак, більшість опитаних зазначають, що програми забезпечення житлом залишаються недостатньо ефективними. Зокрема, близько 45% проживають у орендованих помешканнях, що фінансуються за їх власний рахунок, а ще 15% проживають у родичів або друзів через відсутність фінансових можливостей для самостійної оренди (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Житлове забезпечення ВПО

Категорія ВПО	Відсоток забезпечених житлом (%)	Тип житла
ВПО, що отримали житло	20	Державні програми
ВПО, що орендують житло	45	Орендоване житло
ВПО, що проживають у родичів	15	Житло родичів/знайомих

Станом на 2024 рік, Новоолександрівська сільська громада забезпечує доступ до базових медичних послуг для всіх зареєстрованих ВПО. Опитування показало, що 70% опитуваних мають доступ до сімейного лікаря. Проте, 25% респондентів зазначили, що стикаються з проблемами під час отримання спеціалізованої допомоги через брак спеціалістів у місцевих лікарнях (табл. 2.9)

Медичне забезпечення ВПО

Тип медичної допомоги	Відсоток доступу (%)	Тип медичної допомоги
Базові послуги	70	Базові послуги
Спеціалізована допомога	25	Спеціалізована допомога

Близько 35% переміщених осіб у Дніпропетровській області, включаючи Новоолександрівську сільську громаду, зазначили про наявність психологічних проблем, пов'язаних з переселенням. Водночас лише 10% респондентів мали доступ до консультацій психолога, незважаючи на наявність програм, що фінансуються державою та неурядовими організаціями (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Психологічна допомога ВПО

Психологічна підтримка	Відсоток доступу до послуг (%)	Психологічна підтримка
Наявність психологічних проблем	35	Наявність психологічних проблем
Отримання консультацій психолога	10	Отримання консультацій психолога

Програми працевлаштування та перекваліфікації для переселенців у Новоолександрівській сільській громаді також мають обмежену ефективність. За даними опитувань, лише 20%, які пройшли курси перекваліфікації, змогли знайти роботу протягом шести місяців після завершення навчання. Основною проблемою є відсутність робочих місць у регіоні та недостатня кількість програм для підвищення кваліфікації.

Державна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні здійснюється через низку програм, серед яких однією з основних є щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання. Станом на 2024 рік, витрати державного бюджету на підтримку ВПО по всій країні становлять

близько 15 мільярдів гривень на рік, що включає як фінансову допомогу, так і фінансування програм інтеграції та соціальної підтримки. Основною метою цих програм є забезпечення базових потреб переселенців, таких як житло, продукти харчування, медичні послуги та соціальна адаптація. Проте, не всі регіони однаково справляються з цим завданням через нерівномірність розподілу ресурсів і фінансових можливостей (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Регіон	Кількість ВПО (тис. осіб)	Витрати (млрд грн)
Київська область	400	2,0
Дніпропетровська	350	1,5
Харківська	380	1,8
Львівська	300	1,2
Запорізька	350	1,4

На рівні громад витрати на підтримку переселенців також суттєво залежать від можливостей місцевих бюджетів. У Новоолександрівській сільській громаді, де проживає близько 1300 переселенців, основною формою соціального захисту є щомісячна адресна допомога. Станом на 2024 рік, 80% ВПО отримують цю допомогу, яка становить 2000 гривень на місяць для більшості переселенців та 3000 гривень для осіб з інвалідністю або дітей. Проте, 30% опитаних зазначають, що цієї суми недостатньо для покриття основних витрат, таких як оренда житла, комунальні послуги та продукти харчування. З огляду на економічну ситуацію та зростання цін, фінансова підтримка є важливою, але все ще недостатньою для повноцінної інтеграції переміщених осіб у місцеві громади (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Фінансова допомога ВПО у Новоолександрівській сільській громаді (2024 рік)

Категорія ВПО	Кількість осіб (%)	Розмір допомоги (грн/міс)
Особи без інвалідності	80	2000
Особи з інвалідністю/діти	20	3000

Доступ до освіти для дітей внутрішньо переміщених осіб залишається важливою частиною соціального захисту, особливо в умовах війни та постійної загрози безпеці. Діти з числа ВПО, які були змушені покинути свої рідні регіони, стикаються з труднощами у доступі до стабільного навчального процесу.

Через військові дії та обмежену кількість місць у місцевих школах, більшість дітей ВПО з 5 по 11 класи продовжують навчання дистанційно, прив'язані до шкіл свого регіону походження. Це стосується приблизно 65% дітей, які через технічні та організаційні причини не можуть інтегруватися у навчальні заклади за місцем переселення. Для них забезпечено дистанційне навчання, але цей формат не завжди задовольняє їхні освітні потреби, через обмежений доступ до Інтернету, відсутність світла та інших навчальних ресурсів.

Що стосується першокласників, вони мають можливість відвідувати місцеві школи за умови наявності у навчальному закладі бомбосховища. Така умова є важливою через постійні ракетні загрози. Навчальний процес у цих школах організовано за двозмінною системою: перший тиждень учні вчать очно, а другий – дистанційно. Ця модель дозволяє забезпечити хоча б частковий контакт з викладачами, але також спричиняє додаткове навантаження на шкільну інфраструктуру та вчителів, які повинні одночасно організовувати очне й дистанційне навчання.

2.3. Оцінка ефективності існуючих програм соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Для оцінки ефективності програм соціального захисту внутрішньо переміщених осіб було проведено порівняльний аналіз декількох ключових державних ініціатив. До основних програм належать: щомісячна адресна допомога, житлові програми, медичні програми, програми працевлаштування

та ініціативи щодо підтримки підприємництва серед ВПО. Аналіз виявив як сильні, так і слабкі сторони кожної з програм.

Серед ключових аспектів соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні особливої уваги заслуговує програма щомісячної адресної допомоги. Її сильні сторони полягають в тому, що вона забезпечує базову фінансову підтримку, необхідну для покриття витрат на проживання для тих, хто втратив свої домівки через бойові дії або окупацію. Згідно з даними на 2024 рік, понад 80% ВПО отримують цю допомогу, що демонструє високий рівень охоплення цією програмою. Основна мета адресної допомоги — часткове покриття витрат на оренду житла та інші базові потреби, що дозволяє багатьом зберігати певну фінансову стабільність під час переселення.

Проте ефективність цієї програми значно обмежена через недостатній рівень виплат. Особливо гостро ця проблема проявляється у великих містах, де вартість житла є значно вищою, ніж в інших регіонах. Розмір допомоги, як правило, не відповідає реальним витратам на житло у таких містах, як Київ, Львів, Дніпро, Одеса, тощо. Це означає, що багато змушені шукати додаткові джерела доходів або жити у складних умовах, часто в перенаселених квартирах або тимчасових житлових приміщеннях.

Ще однією проблемою є системні затримки у виплатах. В умовах постійного напливу нових переселенців та зростання кількості заяв на допомогу, державний бюджет часто не встигає оперативно реагувати на ці виклики. Що призводить до того, що вони інколи змушені чекати місяцями, перш ніж отримати необхідну фінансову допомогу, що значно ускладнює їхню адаптацію в нових умовах.

Крім того, існують проблеми з інформованістю населення про існуючі можливості отримання допомоги. Деякі люди з окупованих територій країни, через відсутність належної комунікації з органами соціального захисту не завжди встигають подати заявки або стикаються з труднощами під час

оформлення документів. У результаті частина переміщених осіб залишається без необхідної допомоги.

Програми забезпечення житлом для внутрішньо переміщених осіб, що включають надання субсидій та підтримку з боку місцевих органів влади, демонструють певний рівень ефективності, але їхній вплив є обмеженим. Основною перевагою таких програм є залучення місцевих ініціатив, що дозволяє отримувати житло на пільгових умовах або з частковим фінансуванням. Згідно з даними на 2024 рік, близько 15% ВПО мали можливість скористатися цією програмою для отримання житла, що підкреслює позитивний аспект, зокрема в умовах обмежених ресурсів та дефіциту житлового фонду.

Проте, основні слабкі сторони цих програм полягають в обмеженому бюджеті та недостатній кількості доступного житла, що значно зменшує їхню ефективність. Залучення місцевих ініціатив та пільгових умов забезпечення житлом виявляються недостатніми для задоволення потреб. Недостатність фінансування і обмежені ресурси часто ведуть до того, що лише частина заявників може скористатися наданою допомогою, в той час як інші залишаються без житла або змушені шукати альтернативні рішення.

Іншою суттєвою проблемою є складність бюрократичних процедур, які супроводжують процес отримання житла. Згідно з результатами анкетування, проведеного у 2024 році серед ВПО, близько 65% респондентів вказали, що бюрократичні процеси для отримання субсидій або доступу до житла є надто складними. Зокрема, 45% з них зазначили, що процедура подачі заяви займає більше ніж два місяці, що значно ускладнює процес отримання допомоги.

Додатково, близько 38% опитаних повідомили, що стикаються з відмовами через неточності або недоліки у поданих документах, а 22% вказали на необхідність повторного подання документів через втрату заявок або інші технічні проблеми з боку органів влади. Що свідчить про системні проблеми в адмініструванні програми.

Статистичний аналіз також показав, що 60% респондентів вважають, що надання інформації про необхідні документи та процес подачі є дуже довгим процесом, що ускладнює швидкий доступ до житлової допомоги. У регіонах з високою концентрацією ВПО, таких як Дніпропетровська та Харківська області, цей показник був ще вищим – до 70%. Ці дані вказують на критичну необхідність спрощення процедур та підвищення прозорості адміністрування програм забезпечення житлом для людей з окупованих територій.

Ще однією проблемою є недостатня якість наданого житла. У деяких випадках житло, що надається за програмами, не відповідає мінімальним стандартам якості. Що включає проблеми з інфраструктурою, недостатній рівень комфорту або відсутність базових умов для життя. Низький рівень якості житла може впливати на загальний рівень життя переселенців і створювати додаткові труднощі в адаптації до нових умов.

Медичні програми відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до базових медичних послуг, що є ключовим елементом соціального захисту. Згідно з даними опитування, проведеного у 2024 році серед ВПО, близько 75% респондентів зазначили, що мають доступ до сімейного лікаря, що є важливим показником стабільності системи охорони здоров'я для переселенців. Це свідчить про те, що більшість переміщених осіб мають змогу отримати первинну медичну допомогу, яка охоплює профілактичні огляди, діагностику та лікування загальних захворювань.

Проте доступ до спеціалізованої медичної допомоги залишається значно обмеженим. Близько 40% опитаних ВПО повідомили про труднощі в отриманні консультацій спеціалістів, таких як кардіологи, ендокринологи або хірурги. Однією з основних причин цієї проблеми є мобілізація медичних кадрів до лав Збройних Сил України у зв'язку з війною. Багато лікарів, особливо чоловіків, були призвані до військової служби, що значно скоротило кількість доступних медичних працівників у регіонах з високою концентрацією переселенців. Крім того, навіть у приватних клініках

спостерігається дефіцит спеціалістів, що створює додаткові перешкоди для доступу до спеціалізованого медичного обслуговування. Це призводить до довгих черг і ускладнює своєчасне отримання медичної допомоги, особливо в критичних випадках. У віддалених та малонаселених регіонах цей показник був ще вищим – до 60%. Основною причиною є дефіцит вузькопрофільних медичних працівників у регіонах особливо, таких як Дніпропетровська, Львівська та Київська області.

Аналітичні дані свідчать, що сильним боком медичних програм є надання безкоштовних послуг, що дозволяє знизити фінансовий тягар на переміщених осіб. За даними Міністерства охорони здоров'я України, у 2024 році близько 80% усіх медичних послуг, наданих ВПО, були безкоштовними. Що охоплює не лише первинну медичну допомогу, але й певні спеціалізовані послуги, такі як стоматологічна та психологічна допомога.

Однак, слабкою стороною цих програм є обмежений доступ до спеціалізованої допомоги через недостатню кількість спеціалістів. Крім того, близько 35% переміщених осіб, які зверталися за спеціалізованою допомогою, відзначили довгі черги та необхідність подорожувати до інших регіонів для отримання необхідної консультації або лікування. Це підкреслює важливість удосконалення регіональних медичних програм, збільшення кількості спеціалістів і впровадження більш ефективних систем для покращення доступу до медичних послуг у критичних регіонах.

Програми перекваліфікації та підтримки працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб демонструють помірну ефективність, що підтверджується статистичними даними за 2024 рік. Згідно з якими лише 25% переселенців, які пройшли курси перекваліфікації, змогли працевлаштуватися протягом перших шести місяців після завершення навчання. За даними Державної служби зайнятості, загальна кількість ВПО, які взяли участь у програмах перекваліфікації, становить 70 000 осіб. Однак рівень зайнятості серед випускників цих програм залишається низьким через

такі фактори, як маленька заробітна плата, мобілізація, не зручне місцезнаходження підприємства, умови праці та інше.

Для кращого розуміння ефективності програм працевлаштування, було порівняно кількість переміщених осіб, які брали участь в різних курсах, з кількістю тих, хто знайшов роботу після завершення навчання. Наприклад, програми технічної перекваліфікації показують найвищі показники успішного працевлаштування (35%), у той час як курси для фахівців з гуманітарних наук мають найнижчий результат (15%) (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Програми перекваліфікації

Тип програми	Кількість учасників (тис.)	Відсоток працевлаштованих (%)
Технічні спеціальності	25	35
Гуманітарні спеціальності	20	15
ІТ та цифрові технології	15	30
Легка промисловість	10	20
Адміністративна та офісна робота	5	25

Сильним аспектом цих ініціатив є надання можливості отримати нові навички та підвищити кваліфікацію, що значно збільшує шанси ВПО на ринку праці. Зокрема, близько 60% опитаних зазначили, що отримані знання та компетенції відповідають потребам сучасного ринку праці, а 45% респондентів позитивно оцінили підтримку в процесі пошуку роботи після завершення курсів.

Проте ефективність цих програм обмежується тим, що лише 25% осіб, які пройшли курси перекваліфікації, знайшли роботу протягом шести місяців після завершення навчання. Одним із ключових факторів, що стримує працевлаштування, є недостатня кількість вакансій у відповідних сферах, особливо в регіонах з високою концентрацією внутрішньо переміщених осіб. В умовах великої конкуренції на ринку праці, підприємства часто надають перевагу кандидатам із більшим досвідом або готовими робочими

навичками. Це ускладнює ситуацію для переселенців, які тільки завершили курси перекваліфікації та не мають достатнього практичного досвіду в новій сфері.

Крім того, мобілізація працездатних чоловіків з числа ВПО суттєво впливає на загальну ефективність програм працевлаштування. За даними опитувань, близько 20% випускників курсів перекваліфікації були змушені відкласти свої пошуки роботи через мобілізацію. Мобілізація чоловіків також зменшує загальну кількість працездатного населення, що створює нестачу кваліфікованих кадрів, а водночас і проблеми з перекваліфікацією для чоловіків, які не можуть взяти участь в програмах через військові обов'язки. Це все ускладнює повернення переселенців до нормального трудового життя та створює додаткові бар'єри для ефективного працевлаштування.

Не менш важливим є питання рівня заробітної плати. За даними анкетування, проведеного серед переміщених осіб, 35% респондентів заявили, що рівень оплати праці на запропонованих вакансіях не відповідає їхнім очікуванням або не покриває базових потреб, таких як оренда житла чи медичні витрати (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Анкетування серед учасників програм перекваліфікації

Фактор	% респондентів, які вважають його проблемним
Недостатня кількість вакансій	40%
Низький рівень заробітної плати	35%
Мобілізація чоловіків	20%
Незручне місцезнаходження підприємств	25%

Таким чином, для покращення результатів цих програм необхідно враховувати реальні потреби ринку праці та адаптувати пропоновані курси до актуальних умов, включаючи гнучкі рішення для мобілізованих та жінок.

Ініціативи, що передбачають надання грантів на започаткування власного бізнесу для внутрішньо переміщених осіб, вважаються одними з

найефективніших інструментів соціально-економічної інтеграції переселенців. За даними на 2024 рік, понад 10% ВПО, які скористалися цією програмою, змогли започаткувати власну справу, що не тільки дозволило їм досягти фінансової незалежності, але й створити додаткові робочі місця для інших переселенців або місцевих жителів. Особливо успішними вважаються проєкти в галузях, пов'язаних із наданням послуг, роздрібною торгівлею та аграрним сектором.

Сильним аспектом цієї програми є те, що вона забезпечує переселенців можливістю самозайнятості та підприємництва, допомагаючи їм відновити фінансову стабільність і розвивати економічну активність у приймаючих громадах. За результатами анкетування, 70% респондентів, які отримали гранти, відзначили, що змогли успішно адаптувати свій бізнес до нових умов ринку, а 50% із них навіть розширили свою діяльність у перший рік після відкриття.

Проте, попри високі показники успішності, програма має значні обмеження. Однією з головних проблем є високі вимоги до учасників програми. Наприклад, для отримання гранту необхідно подати детально розроблений бізнес-план, який часто вимагає експертної консультації та додаткових фінансових ресурсів. Це створює бар'єри для тих, хто не має попереднього досвіду у сфері бізнесу або доступу до консультаційних послуг. Крім того, через високу конкуренцію на отримання грантів доступ до фінансування мають лише близько 30% претендентів (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Результати участі ВПО у програмі грантової підтримки

Показник	Значення
Кількість ВПО, що подали заявки на гранти	50 000
Кількість ВПО, що отримали гранти	15 000
Частка ВПО, які стали підприємцями	10%
Середній розмір гранту	200 000 грн
Кількість створених робочих місць	22 000

Ще одним викликом є недостатнє фінансування програми. Незважаючи на її популярність, не всі претенденти можуть отримати грантову підтримку через обмежений бюджет. За оцінками експертів, на кожну доступну можливість припадає близько трьох заявок, що значно знижує шанси на успіх для учасників. Водночас 40% опитаних підприємців, які отримали гранти, вказали, що надані кошти були недостатніми для реалізації повного обсягу бізнес-планів, що призвело до необхідності шукати додаткові джерела фінансування.

Таблиця 2.16

Порівняльна таблиця ефективності програм

Програма	Відсоток охоплених ВПО	Сильні сторони	Слабкі сторони
Щомісячна адресна допомога	80%	Фінансова підтримка для базових потреб	Низький рівень виплат, затримки у виплатах
Житлові програми	15%	Місцеві ініціативи, пільгові умови	Дефіцит житла, тривалі процедури, невідповідність стандартам
Медичні програми	75%	Безкоштовний доступ до базових послуг	Дефіцит спеціалістів, відсутність спеціалізованої допомоги
Програми працевлаштування	25%	Перекваліфікація, допомога в пошуку роботи	Недостатньо вакансій, висока конкуренція
Ініціативи з підтримки бізнесу	10%	Фінансова підтримка, створення робочих місць	Обмежений доступ до грантів через високі вимоги

Ініціативи з підтримки бізнесу, незважаючи на найнижчий відсоток охоплених ВПО (10%), показують високий рівень ефективності щодо створення робочих місць та підтримки фінансової незалежності. Водночас житлові програми та програми працевлаштування мають значно менший

рівень охоплення (15% та 25% відповідно) і стикаються з труднощами у вигляді дефіциту житла, складних бюрократичних процедур і обмеженої кількості вакансій на ринку праці. Що свідчить про необхідність подальшого розвитку і вдосконалення державної підтримки, спрямованої на вирішення ключових соціально-економічних проблем ВПО (табл. 2.16).

Таким чином, згідно з порівняльною таблицею ефективності програм, все це, свідчить про те, що кожна має як свої сильні, так і слабкі сторони. Найбільше охоплення має програма щомісячної адресної допомоги, яка забезпечує базову фінансову підтримку для 80% переселенців, проте її ефективність обмежується низькими виплатами та затримками. Медичні програми також демонструють високе охоплення (75%), забезпечуючи доступ до базових послуг, однак значний дефіцит спеціалістів, особливо в галузі спеціалізованої допомоги, залишається серйозною проблемою.

Висновки до розділу 2

1. На сьогодні Україна має декілька основних державних програм, спрямованих на забезпечення соціального захисту ВПО. Основними з них є щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання, житлові програми, медичні ініціативи, програми працевлаштування та підтримки бізнесу. Програма щомісячної адресної допомоги охоплює найбільшу кількість переселенців, проте рівень виплат є недостатнім для покриття базових потреб у більшості регіонів. Житлові програми стикаються з проблемами дефіциту житла та складними бюрократичними процедурами. Водночас, програми з підтримки працевлаштування та бізнесу, хоча і мають обмежене охоплення, демонструють перспективи у створенні умов для фінансової незалежності ВПО.

2. Соціальний захист населення в Україні значною мірою залежить від місцевих ресурсів та можливостей. У центральних і східних регіонах країни, зокрема в прифронтових областях, кількість внутрішньо переміщених осіб

значно вища, ніж у західних регіонах. Наприклад, на Дніпропетровщині, станом на 2024 рік, зареєстровано понад 350 тисяч переселенців, що більш ніж удвічі перевищує кількість в Закарпатській області, де ця цифра становить приблизно 140 тисяч осіб. Подібна ситуація спостерігається і в Харківській області, де на початок 2024 року налічувалося понад 380 тисяч, але через активність бойових дій, кількість переміщених осіб зменшується. Це створює додаткове навантаження також і на місцеві громади, наприклад, Новоолександрівська сільська громада, де спостерігається значне збільшення кількості переселенців за останні п'ять років. Однак, навіть за умов наявності державних програм, місцева інфраструктура та ресурси не завжди здатні забезпечити належний рівень соціального захисту через обмежені фінансові можливості, відсутність належного житла та медичних послуг.

3. Аналіз ефективності існуючих програм показує, що найбільш дієві ініціативи, такі як щомісячна адресна допомога та медичні програми, мають широке охоплення серед ВПО, але стикаються з проблемами, пов'язаними з недостатніми виплатами та браком спеціалізованих медичних послуг. Житлові програми та ініціативи з працевлаштування виявляються менш ефективними через брак житлового фонду, складність процедур та обмежену кількість вакансій. Програми з підтримки бізнесу показали високу ефективність для невеликого відсотка переселенців, проте через жорсткі вимоги до отримання грантів їх доступність залишається обмеженою. Загалом, для підвищення ефективності соціального захисту населення в Україні необхідне комплексне удосконалення програм, зокрема у напрямку збільшення фінансування, оптимізації процесів надання допомоги та розширення доступу до житлових і медичних послуг.

РОЗДІЛ 3.

РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародний досвід соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та можливості його адаптації в Україні

Аналіз міжнародного досвіду соціального захисту внутрішньо переміщених осіб показує, що країни, які зіткнулися з великими міграційними потоками через війни, конфлікти чи природні катастрофи, впроваджують різноманітні підходи для підтримки цих груп. Ключовими напрямками є розробка національних стратегій та правових рамок, які забезпечують соціальні гарантії для ВПО на рівні держави, а також адаптація міжнародних стандартів, таких як Конвенція ООН про статус біженців та внутрішньо переміщених осіб. Важливо, що в міжнародній практиці законодавче регулювання соціального захисту передбачає не тільки фінансову підтримку, але й інституційні механізми для швидкого реагування на потреби переміщених осіб.

У Німеччині уряд забезпечив ВПО доступ до комплексних програм підтримки, які включають як соціальні виплати, так і допомогу в інтеграції через мовні курси, працевлаштування та надання тимчасового житла. Цей підхід можна вважати одним із найефективніших, оскільки він поєднує фінансову допомогу з практичними інструментами адаптації. Для України важливо врахувати такий комплексний підхід, адже українські переселенці, окрім фінансової підтримки, потребують допомоги в соціальній та професійній інтеграції. Програми перекваліфікації та професійної адаптації можуть стати важливим елементом української стратегії соціального захисту.

Доступ до житла є ще одним ключовим аспектом міжнародного досвіду. У Грузії після військового конфлікту в 2008 році уряд розробив

програми будівництва соціального житла й забезпечення тимчасового проживання для ВПО. Доступність житла для таких осіб стала одним із пріоритетів державної політики, що дозволило значно поліпшити умови життя та забезпечити їхню стабільну інтеграцію у місцеві громади. Для України, де також існує гостра проблема житла для переселенців, цей досвід може стати основою для розвитку власних програм будівництва соціального житла і залучення міжнародних партнерів.

Медичне та освітнє забезпечення є важливими елементами соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в багатьох країнах. Наприклад, у Туреччині, де переміщені особи з Сирії становлять значну частину населення, уряд спільно з міжнародними організаціями забезпечує безкоштовний доступ до медицини і навчання у закладах освіти. Цей підхід дозволяє не тільки підтримувати базові права, але й сприяє соціальній інтеграції таких людей. В Україні, де багато ВПО мають обмежений доступ до медицини через відсутність реєстрації в нових регіонах або недостатню кількість медичних закладів, досвід Туреччини може стати прикладом для побудови системи мобільних медичних та освітніх послуг.

Важливим аспектом також є інтеграція переміщених осіб в місцеві громади. У Колумбії, після завершення внутрішнього збройного конфлікту, уряд розробив програми соціальної інтеграції ВПО, які включали професійну перепідготовку та підтримку підприємницької діяльності. Що дозволило не тільки знизити соціальну напругу, але й стимулювало економічний розвиток регіонів, які приймали внутрішньо переміщених осіб. Для України цей досвід може бути особливо цінним у контексті розвитку сільських та депресивних регіонів, які можуть отримати новий імпульс завдяки активній інтеграції ВПО в економічні процеси (табл. 3.1).

Зазначені підходи демонструють, що системи соціального захисту ВПО можуть бути ефективними за умови належної координації державних та міжнародних зусиль, розвитку законодавчої бази, а також забезпечення адаптивних механізмів соціальної підтримки. Законодавча база соціального

захисту ВПО в Україні вже існує, однак вона потребує доопрацювання, зважаючи на успішні міжнародні приклади. Наприклад, модель Німеччини, де особливу увагу приділяють мовній та культурній інтеграції через спеціальні державні програми, може бути корисною для українського досвіду. Що дозволило б не лише спростити процес адаптації переміщених осіб, але й залучити їх до активної участі в економічному й соціальному житті громад.

Таблиця 3.1

Порівняльний аналіз підходів до соціального захисту ВПО у різних країнах

Країна	Законодавча база	Соціальна допомога	Доступ до житла	Медичні послуги	Інтеграція в громади
Німеччина	Закон про інтеграцію біженців та ВПО	Фінансова допомога, курси мови	Надання тимчасового житла	Безкоштовний доступ до державної медицини	Програми інтеграції, працевлаштування
Грузія	Закон про ВПО	Фінансова підтримка, гуманітарна допомога	Програми надання житла	Доступ до базових медичних послуг	Курси професійної адаптації, освіта
Колумбія	Програми підтримки ВПО в умовах конфлікту	Державні субсидії, програми зайнятості	Житло через спеціальні фонди	Програми для надання екстреної допомоги	Регіональні програми адаптації, підтримки
Туреччина	Комплексні програми захисту біженців та ВПО	Державна допомога, гуманітарні організації	Забезпечення доступного житла	Доступ до безкоштовних медичних послуг	Активна робота з інтеграції на ринку праці

Враховуючи специфіку України, яка перебуває в умовах тривалого збройного конфлікту та масових внутрішніх переміщень, необхідно здійснити адаптацію міжнародного досвіду соціального захисту населення до національних реалій. Це вимагає не лише внесення змін до законодавства, але й урахування регіональних аспектів, які суттєво впливають на ефективність програм соціальної допомоги. Наприклад, міські або сільські

громади мають різні потреби та проблеми, які повинні бути враховані при розробці державних програм.

У міських умовах пріоритетною проблемою для ВПО є забезпечення доступу до житла. Досвід таких країн, як Грузія та Німеччина, свідчить про важливість створення системи соціального житла й забезпечення довгострокових рішень для переміщених осіб. Для України можливе запровадження механізмів державного фінансування будівництва тимчасових житлових комплексів або пільгових умов оренди для людей з окупованих територій. Варто звернути увагу на законодавчі ініціативи в межах Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який потребує удосконалення для врахування регіональних потреб.

Сільські громади, натомість, стикаються з іншими викликами, такими як доступ до медичних та освітніх послуг. У багатьох регіонах України, особливо на сході та півдні, де кількість ВПО значна, інфраструктура медичних й освітніх закладів є недостатньо розвиненою для задоволення нових потреб. Для адаптації міжнародного досвіду до українських реалій необхідно розвивати мобільні медичні та освітні сервіси, які успішно застосовуються в Туреччині для сирійських біженців. Важливим елементом у цьому контексті є співпраця з міжнародними організаціями, такими як ООН або Червоний Хрест, які можуть забезпечити додаткові ресурси та технічну підтримку (табл.. 3.2).

Україна також має враховувати, що успішна адаптація міжнародного досвіду залежить від розвитку законодавчої бази. У цьому контексті важливо врахувати, що міжнародне право захищає права ВПО через документи, такі як «Керівні принципи щодо внутрішнього переміщення», розроблені ООН, які визначають зобов'язання держав забезпечувати права внутрішньо переміщених осіб. Однак національні закони повинні адаптувати ці принципи до місцевих умов, що вимагатиме оновлення правової бази та чіткої регламентації відповідальності на рівні місцевих органів влади.

Варіанти адаптації міжнародного досвіду соціального захисту ВПО до умов України

Міжнародний досвід	Країна застосування	Аспект соціального захисту	Можливості адаптації в Україні
Соціальне житло для ВПО	Німеччина	Надання тимчасового або довгострокового житла	Створення пільгових умов оренди житла для ВПО або будівництво соціальних комплексів
Мобільні медичні послуги	Туреччина	Надання базових медичних послуг через мобільні клініки	Розвиток мобільних медичних бригад у сільській місцевості
Інтеграція ВПО через освітні програми	Колумбія	Мовні курси, професійна перепідготовка	Запровадження програм перепідготовки та підвищення кваліфікації для ВПО в Україні
Підтримка підприємницької діяльності	Колумбія	Пільги та підтримка малого бізнесу для ВПО	Розробка державних програм мікрокредитування для переміщених осіб, які хочуть розпочати бізнес

Іншою ключовою складовою є співпраця з міжнародними організаціями, які можуть надати технічну допомогу, фінансові ресурси й досвід у впровадженні соціальних програм для ВПО. Важливо також, щоб місцеві громади відігравали активну роль у впровадженні цих програм, оскільки саме вони найкраще розуміють потреби переселенців на місцевому рівні.

Таким чином, адаптація міжнародного досвіду соціального захисту ВПО в Україні повинна ґрунтуватися на багаторівневому підході, що включає розвиток законодавчої бази, впровадження інноваційних соціальних програм, активну співпрацю з міжнародними організаціями та залучення місцевих громад. Успіх таких заходів залежатиме від гнучкості програм, їхньої здатності адаптуватися до змінних умов і реальних потреб ВПО.

3.2 Розробка рекомендацій щодо удосконалення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні

З огляду на аналіз стану соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні, а також міжнародний досвід, можна сформулювати низку рекомендацій для вдосконалення державної політики у цій сфері. Основні рекомендації стосуються поліпшення законодавчої бази, підвищення ефективності існуючих програм соціального захисту, створення нових механізмів підтримки та покращення координації між органами влади і міжнародними організаціями.

Для ефективного функціонування соціального захисту ВПО необхідно актуалізувати чинне законодавство, враховуючи постійно змінювані обставини конфлікту та економічної ситуації. Основними кроками мають бути внесення змін до Закону України від 20.10.2014 № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що стосуються доступу до житла, медичних послуг та реінтеграції на ринок праці. Потрібно також розробити регіональні програми, які б враховували специфіку місцевих умов та можливостей.

Існуючі програми соціальної допомоги переміщених осіб вимагають перегляду та вдосконалення для підвищення їхньої ефективності. На основі міжнародного досвіду рекомендується удосконалити систему субсидій на оплату житла та комунальних послуг. Важливим є створення механізмів контролю за ефективністю витрат соціальних програм, а також впровадження електронних платформ для спрощення процесу подання заяв на соціальну допомогу.

Успішна інтеграція людей з окупованих територій у нових, для них, громадах залишається однією з найважливіших цілей державної політики. Для цього слід удосконалювати та впроваджувати програми адаптації на місцевому рівні, зокрема курси перекваліфікації, навчання новим професіям, програми підтримки малого бізнесу. Особливу увагу слід приділити розвитку

співпраці між ВПО та місцевими громадами, створенню умов для їх активної участі у соціально-економічному житті регіонів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Основні напрями вдосконалення соціального захисту ВПО

Напрямок вдосконалення	Рекомендації	Очікувані результати
Законодавча база	Внесення змін до закону про ВПО, розробка регіональних програм	Підвищення правового захисту ВПО, врахування регіональних особливостей
Механізми соціальної допомоги	Запровадження цільових допомог, удосконалення системи субсидій	Підвищення адресності допомоги, спрощення доступу до ресурсів
Інтеграція у громади	Курси перекваліфікації, підтримка малого бізнесу, програми соціальної адаптації	Покращення економічної інтеграції ВПО, розвиток місцевих громад
Медичні та освітні послуги	Створення мобільних медичних бригад, забезпечення доступу до онлайн-освіти	Покращення доступу до основних послуг, особливо у сільській місцевості
Підтримка міжнародних організацій	Розширення співпраці з ООН, Червоним Хрестом, залучення технічної допомоги, фінансування	Збільшення фінансових ресурсів, технічної підтримки для ВПО

Для забезпечення сталого покращення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні важливо не тільки вдосконалювати існуючі програми, але й впроваджувати нові підходи до інтеграції та підтримки на всіх рівнях. Особлива увага має приділятися моніторингу ефективності запропонованих заходів і оперативному реагуванню на виклики, які виникають внаслідок зміни соціально-економічних умов. Інноваційні методи, такі як цифровізація процесів надання соціальних послуг і розвиток публічно-приватного партнерства, можуть суттєво підвищити якість підтримки та сприяти більшій соціальній інтеграції переміщених осіб.

Ключовим фактором успіху є забезпечення сталого фінансування програм підтримки ВПО, залучення міжнародних донорів і громадських організацій, а також розвиток навчальних програм для соціальних

працівників з метою підвищення їхньої кваліфікації в роботі з переміщеними особами.

3.3. Підвищення рівня інтеграції внутрішньо переміщених осіб у Новоолександрівській сільській громаді

Для ефективного удосконалення процесу соціально-економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у Новоолександрівській сільській громаді необхідно виділити кілька стратегічних напрямків. Перш за все, ключовим елементом є створення та підтримка інфраструктури для розвитку малих підприємств. Особливий акцент варто зробити на сільському господарстві, яке в умовах сільської місцевості виступає основним економічним ресурсом. Створення сільськогосподарських кооперативів дозволить ВПО об'єднувати свої ресурси для колективної діяльності, що сприятиме зменшенню ризиків та збільшенню доходів. Також важливим аспектом є забезпечення доступу до фінансових ресурсів, таких як гранти чи пільгові кредити, які можуть стати стартовим капіталом для відкриття бізнесу або розвитку кооперативів.

Забезпечення підтримки малого бізнесу має включати не лише фінансові інструменти, але й надання консультаційних та освітніх послуг. Наприклад, залучення місцевих органів влади та міжнародних організацій для створення бізнес-інкубаторів та надання юридичних консультацій щодо відкриття бізнесу можуть суттєво підвищити рівень підготовки ВПО до підприємницької діяльності. Це дозволить не лише створювати нові робочі місця, але й розвивати місцеву економіку завдяки інноваційним підходам та кооперації між місцевими підприємствами і новими суб'єктами господарювання з числа переселенців.

Ще один напрям удосконалення процесу інтеграції ВПО — це спеціалізовані навчальні програми для підприємців. Оскільки такі люди часто стикаються з новими умовами та специфічними викликами у сільській

місцевості, важливо забезпечити їх знаннями, необхідними для успішної адаптації. Короткострокові курси з основ підприємництва можуть бути спрямовані на здобуття базових знань щодо ведення бізнесу: від управління фінансами до логістики та маркетингу. Водночас більш комплексні навчальні програми можуть охоплювати спеціалізовані теми, такі як розробка бізнес-планів для сільського господарства, розвиток екологічно чистих технологій або управління аграрними кооперативами (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Основні елементи та можливі кроки для покращення соціально-економічної інтеграції ВПО в сільській місцевості

Напрямок удосконалення	Пропоновані заходи	Можливі результати
Розвиток підприємництва	Створення кооперативів, малі бізнеси	Збільшення рівня зайнятості ВПО
Освітні програми	Курси для підприємців	Підвищення кваліфікації та адаптації
Соціальні послуги	Підтримка у доступі до медицини, освіти	Покращення умов проживання ВПО
Доступ до фінансування	Гранти, мікрокредити для розвитку бізнесу	Економічна самостійність ВПО

Важливим аспектом є співпраця з міжнародними організаціями, які можуть забезпечити не лише фінансування, але й передачу досвіду та експертизи. Залучення донорських програм та грантових коштів дозволить фінансувати інноваційні проекти, спрямовані на підтримку сталого розвитку сільських громад, що забезпечить довготривалу підтримку ВПО. Крім того, міжнародні організації можуть забезпечити доступ до передових практик у сфері соціальної інтеграції, які можуть бути адаптовані до українських умов.

Таким чином, впровадження комплексного підходу до підтримки внутрішньо переміщених осіб у сільській місцевості, включаючи фінансову підтримку, освітні програми та співпрацю з міжнародними партнерами, може суттєво підвищити рівень їх інтеграції. Усі ці заходи повинні бути адаптовані до специфічних потреб Новоолександрівської сільської громади, де

важливим є розвиток аграрного сектору та забезпечення зайнятості в умовах сільської місцевості.

Висновки до розділу 3

1. Аналіз міжнародного досвіду показав, що ефективні моделі соціального захисту населення базуються на комплексному підході, що включає законодавчу підтримку, доступ до житла, медичних та освітніх послуг, а також інтеграцію переміщених осіб у місцеві громади. Україна має можливість адаптувати ці практики, зокрема, розвиток спеціалізованих програм для ВПО, які враховують локальні особливості. Важливою складовою є співпраця з міжнародними організаціями, що дозволить залучити додаткові ресурси та експертну підтримку для впровадження інноваційних рішень.

2. Рекомендації щодо вдосконалення соціального захисту населення мають включати кілька напрямків: удосконалення законодавчої бази, розширення доступу до соціальних послуг, розвиток програм підтримки працевлаштування та створення умов для економічної самостійності. Значну роль відіграє впровадження інноваційних соціальних програм, таких як програми соціального підприємництва або розвиток бізнес-інкубаторів для ВПО. Це сприятиме підвищенню їх соціально-економічної стабільності та інтеграції в громади.

3. Інтеграція ВПО у Новоолександрівській сільській громаді вимагає комплексного підходу, що включає підтримку малого бізнесу, розвиток сільськогосподарських кооперативів та навчальні програми для підприємців з числа переселенців. Застосування таких ініціатив дозволить полегшити адаптацію переміщених осіб до нових умов і підвищити їх економічну незалежність. Важливим є також забезпечення належного рівня співпраці

між місцевою владою, переміщеними особами та міжнародними організаціями для координації зусиль у реалізації цих програм.

ВИСНОВКИ

1. У ході дослідження було виявлено, що внутрішньо переміщені особи є специфічною категорією населення, яка потребує особливого правового регулювання та соціального захисту. Визначення сутності ВПО, їх правовий статус та забезпечення їхніх соціальних прав є ключовими елементами для формування ефективної системи допомоги. Врахування потреб цієї групи сприятиме кращій інтеграції їх у суспільство й забезпеченню соціальної стабільності.

2. Аналіз нормативно-правового регулювання соціального захисту населення в Україні показав, що наявне законодавство, хоча й містить багато положень щодо підтримки переселенців, залишається недостатньо ефективним. Багато програм мають формальний характер, а реалізація прав таких людей на практиці часто стикається з труднощами через недоліки законодавчих норм і відсутність належного фінансування.

3. Дослідження соціально-економічних аспектів підтримки виявило, що переселенці стикаються з низкою проблем, серед яких відсутність доступного житла, роботи, медичних послуг та належного соціального забезпечення. Зростання цін і недостатнє фінансування державних програм робить ситуацію ще більш складною для багатьох ВПО, особливо в регіонах, близьких до зон конфлікту.

4. Оцінка державних програм і проєктів показала, що, незважаючи на наявність декількох ініціатив, спрямованих на підтримку переміщених осіб, їхня ефективність залишається обмеженою. Програми з надання фінансової допомоги, житлові та медичні проєкти стикаються з проблемами недостатнього фінансування, бюрократичних затримок і низького рівня охоплення населення, що потребує допомоги.

5. Аналіз стану соціального захисту населення дозволив виявити ключові проблеми, серед яких недоступність житла, обмежені можливості працевлаштування, нестача медичних послуг та недостатнє фінансування

програм. Ці виклики особливо гостро проявляються в регіонах з великою кількістю переселенців, де місцеві громади не мають достатніх ресурсів для надання необхідної допомоги.

6. Ефективність існуючих програм соціального захисту оцінюється як низька через недостатнє охоплення переселенців і відсутність довгострокових рішень для їх інтеграції. Програми з працевлаштування, перекваліфікації та підтримки малого бізнесу мають потенціал для покращення соціально-економічного становища, проте потребують удосконалення механізмів реалізації.

7. Дослідження міжнародного досвіду соціального захисту ВПО показало, що в багатьох країнах використовуються ефективні моделі інтеграції через активне залучення громад, підтримку житлових програм й надання медичних послуг. Адаптація цих моделей в Україні дозволить покращити систему соціального захисту і створити ефективніші механізми підтримки.

8. На основі проведеного дослідження було розроблено рекомендації щодо покращення системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні, зокрема через оптимізацію державних програм, залучення місцевих громад й активізацію міжнародної підтримки. Вдосконалення механізмів моніторингу та контролю за реалізацією програм також має підвищити їхню ефективність.

9. Запропоновані заходи щодо підвищення рівня інтеграції ВПО у громадах на прикладі Новоолександрівської сільської громади включають покращення доступу до житла, підтримку малого бізнесу і забезпечення соціальної інфраструктури. Що сприятиме не тільки інтеграції переселенців, але й загальному розвитку громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багмет М., Дереха В. Шляхи вдосконалення системи соціального захисту в Україні: політологічний аналіз. Політичні науки: теорія, методологія, історія. 2010. №4. С.33-40. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26619/33-Bagmet.pdf>.
2. Батиргареева В.С. Щодо сучасних рис явища торгівлі людьми в Україні та особливостей його запобігання. Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 16-17 березня 2018 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. С. 22.
3. Бойко І. В. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в Україні: проблеми та перспективи. Науковий вісник. 2020. № 3. С. 45-52.
4. Борецька Н. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми . Монографія. Донецьк : Янтар, 2001. – 352 с.
5. Булеца С.Б. Здійснення права на охорону здоров'я внутрішньо переміщених осіб: Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти / за заг. ред.: О.Я. Рогача, М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. С. 178-195.
6. Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб: Резолюція 1708 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 28 січня 2010 р. URL: <https://rm.coe.int/16806b5a6d>.
7. Галянтич М. К. Житлове право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 528 с.
8. Герасименко О. В. Соціальні ініціативи щодо підтримки ВПО в Україні. Вісник соціальної роботи. 2022. № 4. С. 22–28.

9. Деріга В. Соціальна і гуманітарна політика: [навчальний посібник]. Миколаїв, 2012. 152 с.
10. Дідківська Л. І., Головка Л. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2000. 209 с.
11. Доброта В. Окупація Донбасу породила появу нових форм торгівлі людьми. ГЛАВКОМ. 6 грудня 2016 р. URL: <https://glavcom.ua/interviews/okupaciya-donbasuporodila-poyavu-novih-form-torgivli-lyudmi-386519.html>.
12. Дутко А. О., Мних С. Р. Поняття та ознаки сім'ї за законодавством України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2014. № 3. С. 99–108.
13. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ: КНЕУ, 2009. 711 с.
14. За кількістю внутрішньо переміщених осіб Україна – 9-та у світі. УНН. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1701326-za-kilkistyuvnutrishnoperemischenikh-osib-ukrayina-9-ta-u-sviti>.
15. Звіт за результатами моніторингу функціонування та використання управліннями соціального захисту населення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. URL: http://vpl.com.ua/wp-content/uploads/2016/12/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%84%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D1%84._%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B0.pdf.
16. Інформація про надання послуг державної служби зайнятості внутрішньо переміщеним особам URL: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=351059>.
17. Калітенко О. М. Окремі аспекти реалізації права на сім'ю за законодавством України та Польщі. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/1. С. 77–81.

18. Кількість зареєстрованих переселенців за місяць збільшилась на 4 тисячі осіб – Мінсоцполітики. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28964951.html> (дата звернення: 02.03.2018).

19. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Київ: Просвіта, 1996. 80 с.

20. Концепція соціального кодексу України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.psv.org.ua/arts/suspilstvo/view-941.html>.

21. Кравченко М. Механізми децентралізації соціальних послуг в Україні / М. Кравченко [Електронний ресурс]. URL: <http://www.lvivacademy.com/visnyN14/fail/NravchenNo.pdf>.

22. Крупник А. Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики за умов трансформації українського суспільства: автореф. дис. канд. політ. наук: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / А. Крупник ; Одеська нац. юрид. акад. Одеса, 2002. 17 с.

23. Кудрявцева А. В. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади: теоретичні та практичні аспекти // Соціальні технології. 2019. № 1. С. 12–18.

24. Курс порівняльного трудового права: підручник: у 2-х т. / Іншин М. І., Мацюк А. Р., Соцький А. М., Щербина В. І. ; за ред. А. Р. Мацюка. 2-ге вид., змін. і доп. Харків, 2015. Т. 1. 882 с.

25. Маслова Ю. В. Удосконалення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі» (03-04 жовтня 2024 р., м. Дніпро, Україна) / Дніпро, ДДАЕУ, 2024. С. 217-219.

26. Маслова Ю. В. Міжнародний досвід соціального захисту внутрішньо переміщених осіб : матеріали 12-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в

умовах глобалізації» (8-9 листопада 2024 р., м. Дніпро, Україна) / Дніпро: Поліграфічний відділ ДДАЕУ, 2024. С. 91-97.

27. Мельник В. І. Законодавчі аспекти захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Юридичний науковий журнал. 2021. № 2. С. 34-40.

28. Надання правової підтримки внутрішньо переміщеним особам на території Харківської області на системному рівні URL: Ратуатка_ChPG.

29. Найда І.В. Удосконалення норм житлового законодавства щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні : Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 квітня 2017 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет ; за ред. О. Я. Рогача, Я. В. Лазура, М. В. Менджул. Ужгород : ТОВ «РІК – У», 2017. 160 с.

30. Оцінка комплексу заходів, які вживає уряд України щодо надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам (ВПО): Остаточний звіт про результати оцінки / експерти: Грег Мак Таггарт, Майкл Стоун. 16 червня 2016 р. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/13403.html>.

31. Параскева Костас. Реституція майна внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та стандартів Ради Європи : Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції : матеріали міжнародного круглого столу, 27 жовтня 2016 р. Київ : Національна академія прокуратури України, 2016. С. 8-16.

32. Право соціального забезпечення в Україні : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / Пилипенко П. Д., Бурак В. Я., Синчук С. М. ; за ред. Пилипенко П. Д. 3-є вид., перероб. і доп. К. : Ін Юре, 2010. С. 188.

33. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show5203-17>.

34. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.

35. Про житловий фонд соціального призначення : Закон України від 12.01.2006 р. № 3334-IV URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3334-15>.

36. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: за станом на 20.04.2017 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 1. Ст. 1.

37. Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-%D0%BF>.

38. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>.

39. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF>.

40. Реєстр адміністративних послуг місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування (у розрізі адміністративно-територіальних одиниць) / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=ReiestrAdministrativnikhPoslug>.

41. Рогач О. Я., Менджул М. В. Припинення трудових відносин з ініціативи працівника-внутрішньо переміщеної особи та роботодавця. Публічне право. 2017. № 1. С. 184-190.

42. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.

43. Синегубов О. В. Загальні положення здійснення права дитини на сім'ю. Форум права. 2013. № 4. С. 367-373.
44. Синчук М. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / М. Синчук, В. Бурак. К. : Знання, 2006. С. 74-75.
45. Собакарь А. О. Гарантії прав працівників на безпечні умови праці. Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ. 2015. № 1. С. 148.
46. Солодько А., Доронюк Т. Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України. Київ : Центр дослідження суспільства URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_IDP.pdf?1400493355 (дата звернення: 13.04.2024).
47. Соціальний захист населення України : монографія / [І. Гнибіденко, М. Кравченко, О. Новікова та ін.] ; за ред. В. Вакуленка, М. Орлатого. К. : НАДУ, 2009. 184 с.
48. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навчальний словник-довідник / уклад.: В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін. ; за заг. ред. В. М. Пічі. К. : Каравела ; Львів : Новий світ, 2002. 480 с.
49. Українські Закони. Соціальний кодекс України / В. С. Журавський та ін. К. : Логос, 1998. 319 с.
50. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV : за станом на 07.03.2018 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
51. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : за станом на 24.02.2018 р. Офіційний вісник України. 2004. № 16. Ст. 1088.
52. Явор О. А. Актуальні питання правового забезпечення сімейних прав внутрішньо переміщених осіб. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспект: секція IV :

здійснення цивільних, трудових та інших прав ВПО / за заг. ред. О. Я. Рогача, М. В. Савчина, М. В. Менджул. Ужгород : РІК-У, 2017. С. 261-272.

53. Betts, A. *Survival Migration: Failed Governance and the Crisis of Displacement*. Oxford University Press, 2013. 320 p.

54. Black, C. *The Migration of Displacement* // *Journal of Refugee Studies*. 2015. Vol. 28, Issue 2. P. 123-136.

55. Crisp, J. *Challenges for Protection: The Role of International Organizations in the Crisis of Displacement* // *Refugee Survey Quarterly*. 2016. Vol. 35, Issue 3. P. 105-121.

56. *Guiding Principles on Internal Displacement* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html> (Last accessed: 15.03.2024).

57. Harvey, G. *Refugees and the State: The Impact of International Law on National Policy* // *International Journal of Refugee Law*. 2017. Vol. 29, Issue 1. P. 80-92.

58. *Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons: Implementing the «Pinheiro Principles»*: Handbook. Turin: International Centre of the ILO, 2007. P. 24 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/pinheiro_principles.pdf (Last accessed: 16.03.2024).

59. Zetter, K. *Protecting the Rights of Internally Displaced Persons: A Framework for International Cooperation* // *Forced Migration Review*. 2014. Vol. 43. P. 24-27.